

~~H29-11~~
~~578.~~

N. S. POPOVA

ARIFMETIKAƏ

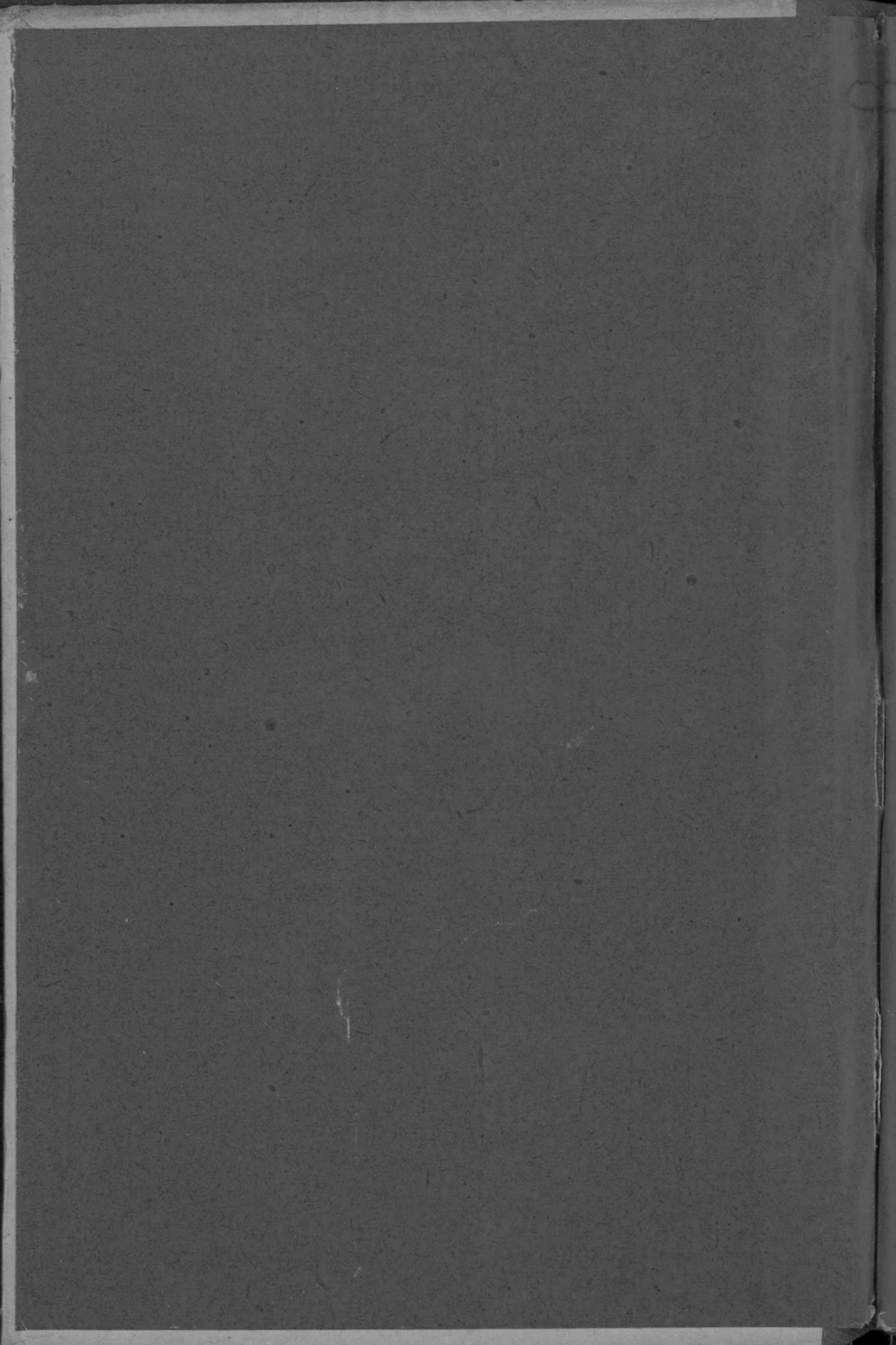
VELƏTÇAN KNIĞA

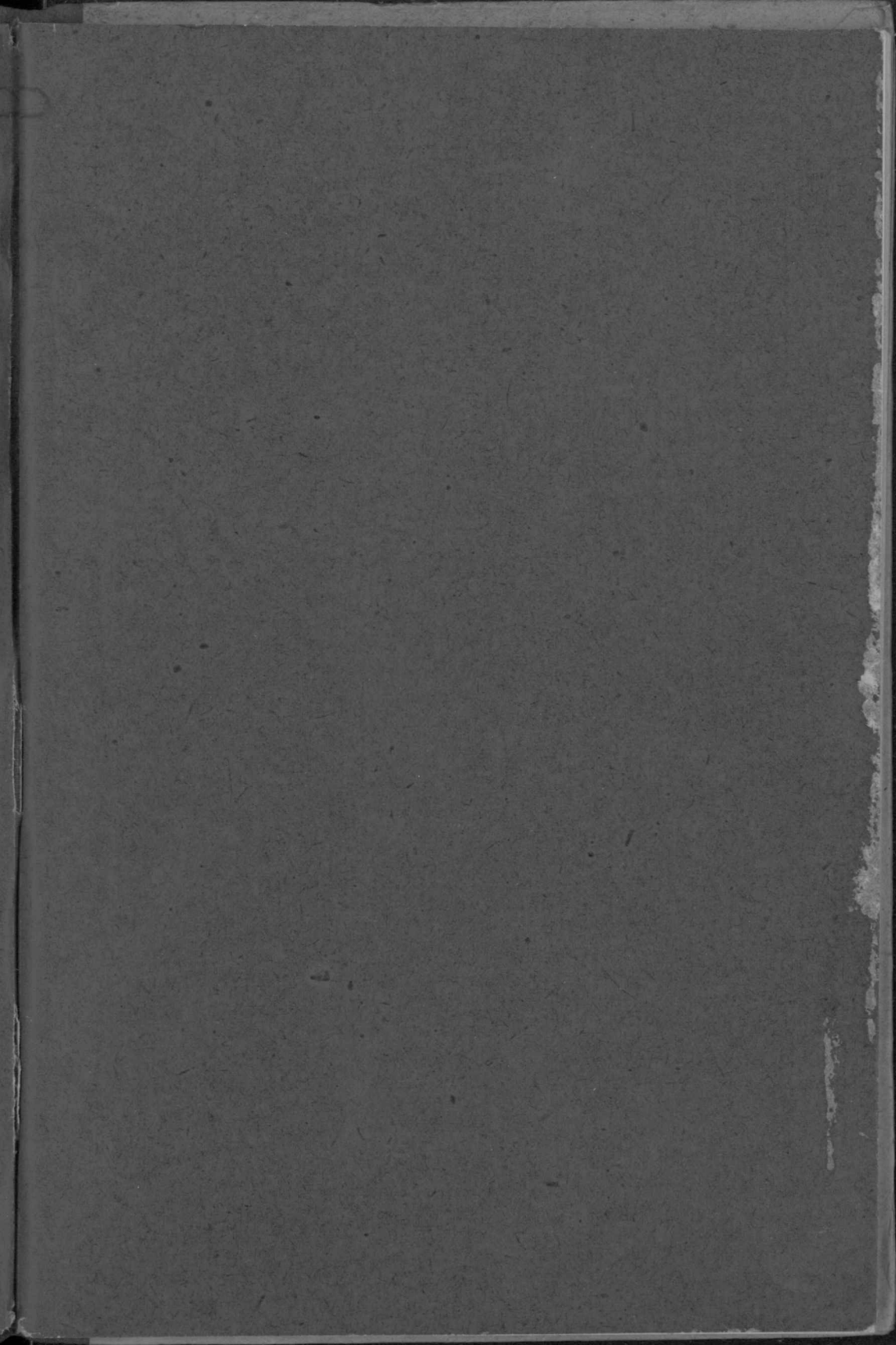
MEDO33A 8KOLA PONDA

III-ət tor

UČPEDGIZ
MOSKVA ★ 1933

Коми-П.

3#1534/
3

N. S. POPOVA

ARIFMETIKAƏ

VELƏTÇAN KNIĞA

MEDO33A SKOLA PONDA

III-ət tor

3-ət DA 4-ət VELƏTÇAN VO

Vištalis lezn̄ RSFSR Narkomprosl̄en kollegia.
Vusətəmsə vištalis lezn̄ Komi okrugl̄en Oñir
velətan jukət

Г.П.Б. в Лнгрк

Ц. 1933 г.

АКТ № 674

У С Р Е Д Г И З
МОСКВА ★ 1933

РЪРТАС.

Арифметикаә веләтчан кнѳгалән медьзът могыс — сѳстематизируйт-пъ арифметикалиш везәртассез да лъддѳшан прижомmez, веләтнъ веләт-сѳшсә зепът да точнәј математика шорнѳ бердә да шетнъ кокнѳт пов-торитан материал. Сижән „Арифметикаә веләтчан кнѳгалән“ керәмьс про-грамма шәрти да задачнѳккез шәрти рѳвна мәдкочък.

Бъд вѳл вopрос тәдмаләмсә колә нуәтнъ методика шәрти веләтчан кнѳгатәг. Ета кадә веләтсѳшсә узаләнъ задачнѳк шәрти. Медвәргън, медвь тәдмавнъ рьдънъзка шетәм вoprossә, колә веләтчан кнѳга лъддънъ — pervo әтлаьн веләтшъскәт, а сьвәргън, медвь повторитнъ веләтәм материалсә, веләтсѳшсез лъддәнъ гортанъс. Правилоесә колә мукәд порә лъддъвлънъ мәдрәв әтлаьн веләтшъскәт.

Арифметикаә веләтчан кнѳга ләә 3-әт да 4-әт веләтчан воезлә ариф-метика теория веләтәмьн рѳководствоән. Веләтчан кнѳга да задачнѳк шетәнъ въдсән ена воезлиш арифметика программасә.

Задачнѳккез да арифметикаә веләтчан кнѳга гизис N. S. Popova, отсалис сьлә professor I. N. Kavun.

Ответств. редактор *С. Ф. Грибанов*. Технич. редактор *Страунтман*.
Сдана в набор 8/VII 1933 г. Подписана к печати 9/VIII 1933 г. Учгиз № 5220.
У 13-н. Уполн. Главлита № Б-61 175. Зак. № 718. Тираж 10 000 экз. П. л. 4¹/₂.
Бумага 62×94 см. 29 296 тип, знак. на 1 бум. л. Бум. листов 21 250.

17-я фабр. нац. книги ОГИЗ'а РСФСР треста «ПОЛИГРАФКНИГА»
Москва, Шлюзовая наб., д. № 10.

MEDO33A JUKƏT.

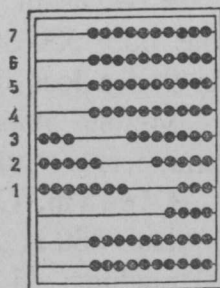
Şursəz nomerujtəm.

1. Ləddişikə vəd predmet pozə sunb ətsaən; 10 ətsaiş = = 1 das; 10 dasiş = 1 şo; 10 şoiş = 1 şurs.

Ətsaez, dassez da şoez arkmətənb ləddəssez. Suam, 3 şo 5 das 7 ətsa arkmətənb ləddəs — kuim şo vitdas şizim.

2. Puktam ləddəs 357 çoti vələ. Ətik provkaəb, kədə veştəb sulalə lədras 1, pondam teçnb ətsaez, mədik provkaəb — dassez, kuimətəb — şoez. Ləddəs 357 puktam çoti vələ şarrezən (kostoçkaezən) siz, kəz mətçaləma I-za risunokəb.

3. Gizam ləddəs kuimşo vitdas şizimsə kletkaezə. Veşkətlənşən medoziş kletkaə gizam ətsaez: 7 ətsa; məd kletkaə — dassez: 5 das; kuimətə — şoez: 3 şo.

1 ris.

Şoez	Dassez	Ətsaez
3	5	7
2		5

4. Ləddəs kuimşo vitdas şizim pozə giznb i kletkaez-təg: veşkətlənşən medo33a mestəə gizam ətsaez: 7 ətsa; məd mestəə (səkat ort-çən) — dassez: 5 das; kuimətə

mestəə — şoez: 3 şo. Mestəez ləddənb veşkətlənşən sulgalanə. Çizənb sulgalanşən veşkətlənə.

Gizam esə ləddəs — kəkşo vit: ətrəb kletkaez şərti, məd-ərbrişə kletkaeztəg — 205. Veşkətlənşən məd mestəə, dassez tujə, kədna voştəm ləddəsas avuəş, gizam 0.

Լծծծ, կճճ գիզճճ ճտիկ Լծծծսճճ, սսսճ ճտիքսճճ Լծծծսճճ, սսսճ 5. Լծծծ, կճճ գիզճճ կկ Լծծծսճճ, սսսճ 35, սսսճ կկքքսճճ Լծծծսճճ, Լծծծ, կճճ գիզճճ կսսս Լծծծսճճ, սսսճ կսսսքքսճճ Լծծծսճճ.

Դճճ վկկ Լծծծիճճ.

Յտիլճճլճճ. 1. Յտիլճճլճճ 350 ճճ 280.

$$350 = 300 + 50; \quad 280 = 200 + 80.$$

300 ճճ 200 Լճճ 500; 50 ճճ 80 Լճճ 130. 500 ճճնճ սոճտճմ 130, Լճճ 630. **Մճճվճճ ճտիլճճվճճնճ 350 ճճ 280, կոլճ տորյճն ճտիլճճվճճնճ ճոճճճ ճոճշկճճտ, ճճսճճճճ ճճսճշկճճտ.**

2. Յտիլճճլճճ 350 ճճ 280 ճճճոճ. 350 ճճնճ սոճտճմ 200, Լճճ 550. 550 ճճնճ սոճտճմ 80. 550 Լծծծճճնճ 55 ճճ. 25 ճճ ճճ 8 ճճ Լճճ 63 ճճ, Լճճ 630. Քոճճ սսսնճ: $350 + 280 = 630$.

Մճճվճճ ճտիլճճվճճնճ 350 ճճ 280, Քոճճ ճտ Լծծծճճ ճճնճ սոճտճնճ քճրճ ճճրճ Լծծծճճ Լճճ ճոճշ, սկկճճնճ ճճսճշ.

Շտնճճ. Շտնճճ 860 ճճնիճ 480. Մճճ Լծծծճճսճ 4 ճո ճճ 8 ճճ. 860-իճ Շտնճճ-կճ 400, կոլճ 460. 460-իճ Շտնճճ 80, ճճճոճ: 46 ճճիճ Շտնճճ 8 ճճ, կոլճ 38 ճճ, Լճճ 380. Քճտճ:

$$860 - 480 = 380.$$

Մճճվճճ Շտնճճնճ 860-իճ 480, կոլճ Շտնճճնճ քճրճ ճճճ Լծծծճճ Լճճ ճոճշ, սկկճճնճ ճճսճշ.

Յճճտճճ. 1. Յճճտճճ 3-իճ 270. Միյճ տճճճ, ճտ 270 Լծծծճճնճ ճճ 200 ճճ 70. Յճճտճճ քճրճ 200-ճճ 3-իճ, Լճճ 600; ճնի 70 Յճճտճճ 3-իճ, Լճճ 210-ճճ. 600 ճճ 210 Լճճ 810. Յճճնճ 270-ճճ 3-իճ, Լճճ 810.

Մճճվճճ 270 Յճճնճ 3-իճ, կոլճ Յճճնճ ճտ Լծծծճճիճ տորյճն ճոճճճ ճճ ճճսճճճ 3-իճ ճճ Քճտճճ Լծծծճճսճճճ ճտիլճճվճճնճ.

2. 27 Յճճտճճ 10-իճ. Յճճ ճտճճճ 10-իճ Յճճտիկճ վսսճ ճճճ. Էտճճճ, 27 Յճճտճճ-կճ 10-իճ, ճիյճն Լճճ 27 ճճ, Լճճ 270.

Լծծծճճ 10-իճ Յճճտիկճ Քճտճճ սկկնճ ճճ, կկնճնճ ճտճ Յճճճ Լծծծճճսճ.

3. 27 воштам 5-иш. Медвь tedнь, una-ja loas, 27 sadtam 10-иш:

$$27 + 27 + 27 + 27 + 27 + 27 + 27 + 27 + 27 + 27 = 27 \cdot 10 = 270.$$

Воштам ena sodtanneziš зьнсә:

$$27 + 27 + 27 + 27 + 27 = 27 \cdot 5 = 135.$$

Sizkә, mijә 27 вошtim 5-иш.

Медвь Ыддәс вошнь 5-иш, роžә етә Ыддәссә вошнь 10-иш да јукнь әкшансә 2-ән. Суам:

$$346 \cdot 5 = (346 \cdot 10) : 2 = 3460 : 2 = 1730.$$

4. 17 воштам 30-иш. Медвь етә kernь, gizam Ыддәс 17-сә 10 stolvikә, kuimišәn вьдәнас. Mijan вьд stolvikьн loas:

$$17 \cdot 3 = 51.$$

17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
17	17	17	17	17	17	17	17	17	17

$$(17 \cdot 3) \cdot 10 = 510$$

Das stolvikьн loas: $51 \cdot 10 = 510$

Sizkә, medвь 17 вошнь 30-иш, kolә 17 вошнь dassez Ыдпасән—3-ән i loәm Ыддәс 51-сә 10-иш

Јукәм. 1. 735 јукам 3-ән. Torjәtam 735-сә кьк torjә 600 da 135. 600 јукам-кә 3-ән, laas 200, мәднәз sunь, kossan Ыддәслән ѕөез.

Әни јукам 135-сә 3-ән. Медвь етә kernь, torjәtam 135 2 torjә—120 da 15. Јукам-кә 3-ән 120-сә, loas 40, мәднәз sunь, kossan Ыддәслән dassez.

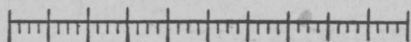
Кәр јукам 3-ән 15-сә, loas 5, мәднәз sunь, kossan Ыддәслән әtsәez. Медвь јукнь 3-ән 735, mijә етә Ыддәсiš кәrim kuim tor: 600, 120 da 15. Сьвәгьн Ыддәссәсә јуkim 3-ән. Mijan petis 200, 40 da 5; вьдәсьс әтлән—245.

$$735 : 3 = 245$$

2. 240 јукан 10-ән. Вьд dasьс 10-ән јукикә vuzә әtsәә. Воштәм Ыддәсьн 24 das, еташаң 10-ән 240 јукикә loas 24.

10-ən İddəş jukikə loəny səmda ətsa, kəny m das
 ԵԾՃՏ ԼԻԾԾՏԵՆ.

3. 320 jukam 40-ən. Torjətn-kə viz (2 çert.) das torjə
 da səvəry n vəd torsə esə 4 ətkođ torjə, vizys mijan loas
 torjətam 40 ətkođ torjə.

2 çert.

Siz-zə jukam 40-ən İddəş
 320. 320 jukam-kə 10-ən, las
 32. Əni jukam 32-sə 4-ən, loas 8.

Əni proveritam. Mijə 320 jukim 40 ətyzda torjə, lois vəd
 togy n 8-ən.

$$8 \cdot 40 = 40 \cdot 8 = 320$$

Medvə 320 jukny 40-ən, kolə 32 jukny 4-ən—dassez
 İdrpasən.

Millonəz nomerujtəm.

ԵԾՏԱ ՏՄՏՏԵԶ. 1. Տմսսեզ İddəşny ətikşə 999 sur-
 səz siz-zə, kəz i ətsəz ətikşə 999 ətsəz.

10 şursiş = 1 das şurs; 10 das şursiş = 1 şo şurs; 10 şo
 şursiş = 1 millon; 1000 şursiş = 1 millon.

Տմսսեզ, das şurssez da şo şurssez arkmətəny İddəşsez;
 siz, 4 şo şurs 2 das şurs da 5 şurs arkmətəny İddəş 425 şurs.

2. Puktam 425 şurs çoti vylə. Տմսսեզ pondam teçny
 ողət provkəny, das şurssez—vitətn, şo şurssez—kvačət prov-
 kəny. Medvə puktəny 425 şurs, vestam 4 şar (kostoşka)
 kvačət provkəny, 2 şar—vitətn da 5 şar—ողətəny.

3. Gizam 425 şurs kletkəz şərti.

Տմսսեզ			Ətsəz		
Տո şurssez	Das şurssez	Տմսսեզ	Տoez	Dassez	Ətsəz
4	2	5			

Ողət kletkəny gizəmaş şurssez: 5 şurs; vitətn—das
 şurssez: 2 das şurs; kvačətəny—so şurssez: 4 şo şurs.

4. Gizam İddəs 425 şurs kletkaeztəg: 5 şurs suvtətam nolet məstə, 2 das şurs—vitət məstə, 4 şo şurs—kvaət məstə. Ətsəz, dassəz da şoez tujə, kədna etə İddəsəп авиəş, gizam nullez: 425 000.

Медвѣ гизнѣ İddəs, kədəпн eməş toko şurssez, gizam kəпнм etə İddəsəпн şurs da veşkьtlanşan şь dьnə sodtam kuim nul.

Миллонəз İddəssez. 1. Şurssezış da ətsəzış arkməпн İddəssez; suam: 43 şurs 527 ətsə; 560 şurs 32 ətsə; 402 şurs 700 ətsə.

2. Puktam 43 şurs 527 ətsə çoti vьlə. Pervo puktam 43 şurs; etə İddəsəпн 4 das şurs da 3 şurs. Sijən vestam 4 şar vitət provkəпн da 3 şar—noletəпн. Əni puktam 527; etə İddəsəпн 5 şo, 2 das da 7 ətsə. Vestam 5 şar kuiməтəпн, 2 şar—mədikəпн da 7 şar—medozza provkəпн.

3. Gizam etə da mədik İddəssez kletkaez şərti.

Şurssez			Ətsəz		
Şo şussez	Das surssez	Şurssez	Şoez	Dassəz	Ətsəz
	4	3	5	2	7
5	6			3	2
4		2	7		

4. Gizam etnijə İddəssezə kletkaeztəg. Oz kov vupəтн:

ətsəz	gizşəпн	veşkьtlanşan	medozza	məstəпн
dassəz	"	"	mədik	"
şoez	"	"	kuimət	"
şurssez	"	"	nolet	"
das şurssez	"	"	vitət	"
şo şurssez	"	"	kvaət	"
miljonnez	"	"	şizimət	"

Кәр ыддәсын авуәш әтсаез, ливо dassез i siz оз., нь mestәә gizәнь 0. Ena praviloez шәрти ыддәссеz gizшәнь siz: 43 527; 560 032; 402 700.

Medвь gizнь ыддәс, кәдаьн emәш шүrssez da әтсаез, gizәнь pervo кьньм шүrs, сьвәргьн кьньм әтса. Medвь ыддәнь ыддәс, suam 53 806, тәд вьльн торјәтәнь veшкьт-лашәң sьлиш куим ыдpas, сьвәргьн суәнь, кьньм setән шүrs — 53 шүrs, medвәргьн кьньм әтса—806.

Mәдвь kokнәтнь ыддәссеz ыддәтәмсә, gizikas pozә шүrssez da әтсаез kolасын kolнь ңеьзьт kolасок.

Ыддәссеz, кәдна gizшәнь una ыдpasән, сушәнь unapasa ыддәссеzән.

Ңима ыддәс јьлиш vezәrtas.

Kuza merajtan metraa meraez. Кузасә merajтәнь metraәzән. Emәш esә i мәдик meraez, кәдна јишәнь metrakәт siz: 1 metra = 10 decimetra, 1 decimetra = 10 сантimetra, 1 сантimetra = 10 миlimetra; 1 metra = 100 сантimetra; 1 metra = = 1000 миlimetra; 1 kilometra = 1000 metra.

Әслишан metraa meraez. Әслишән вошәнь mera, ливо әслишан әтса — gram. 1 kilogram = 1000 gram, 1 centner = = 100 kilogram, 1 tonna = 1 000 kilogram.

Kad merajtan meraez. 1 ças = 60 minuta, 1 minuta = 60 шәkunda, 1 sutki = 24 ças, 1 vo = 12 тәлиш 1 vo = = 365 lun.

Ортчән куим vo oвләнь 365 lunән. Ena voes сушәнь prostәј voezән. Ңојәт воьн — 366 lun. Seeәm воьс сушә vьsokosnәјән.

1932 vo vәli vьsokosnәј. Ozлаң vьsokosnәјәш loasә 1936 vo, 1940 vo i siz озl.

100 voиш loә vek. Voez ыддәнь pondәтчәмшәң çulalis-ңi 19 vek. Eta шәрти mijә olam XX vekьн.

Ңима ыддәссеz. Ңима ыддәссеz oвләнь әtipәvsaәш da unapәvsaәш. Ңима ыддәссes аркмәнь sek, кәр mijә merajtam, әслишам da kad ыддәm i s. озl.

Әtipәvsa ңima ыддәс аркмә sek, кәр merajтәмь munә әtik meraән; suam: 35 m; 20 kg; 5 ças.

Unapəvsa ləddəş arkmə sek, kər merajtənb una meraezən; suam: 3 m 45 cm; 3 kg 400 g; 1 ças 45 min.

Ləddəş, kədalən avu nekbeəm nım, suşə nımtəm ləddəsən.

Nıma ləddəssez posnətəm. Medvb posnətn nıma ləddəş, kolə veznb sblış meraesə mədik sşşsa uçət-zbk meraezən.

Posnətəm 10 kg 500 g grammezə: 10 kg 500 g = 10500 g.

Nıma ləddəssez pərtəm. Medvb pərtnb nıma ləddəş, kolə sblış meraesə veznb ızttzbk meraezən.

Pərtəm 18750 m ızttzbk meraezə: 18750 m = 18 km 750m.

Unapasa ləddəssez ətlaləm da çintəm.

Ətlaləm. Medozza gruppəbn 38 velətçış, mədikbn—36, kuimətbn—32 da nolətbn—26. Kolə tədnb, una-ja velətçışses noınan gruppas? Eta zadaçəb kərşə ətlaləmə.

$$38 + 36 + 32 + 26 = 132$$

Ləddəssez: 38, 36, 32, 26 ətlaləmşan mijan lois vi ləddəş 132, kədəbn ətsaes sında, mında nıja ena ləddəssezbn. Ləddəş 132 suşə ətlasən, lıbo summaən, a ləddəssez: 38, 36, 32, 26—sədtannezən.

Ətlalam ləddəssez: 3725 da 638. Pəndətəm ətlaləmsə ətsaezşan.

$$\begin{array}{r} + 3725 \\ + 638 \\ \hline 4363 \end{array}$$

5 da 8 loas 13 ətsa; 3 ətsa gizam, a 1 das ətlalam dassezkət.

1 das, da 2, da 3 das, loas 6 das. Gizam nıjə.

7 şo da 6 şo loas 13 şo; 3 şo gizam, a 1 şursə ətlalam şurssezkət.

1 şurs da 3 şurs loas 4 şurs. Gizam nıjə. Bədsəb lois 4363.

Medvb ətlavnb kbk ləddəş, kolə ət ləddəşliş ətsaesə ətlavnb məd ləddəşliş ətsaezkət, dassesə dəssezkət i s. ovl.

Loəm ətlasə kolə proveritn̄ sodtannezkət ətlaaləmən.

Çintəm. Колхозън 72 uzaliş mort, n̄ kolasън 48 inka. Кънъм eta kolхозън uzaliş muzьk? Eta zadaçasъ керşə çintəmən: $72 - 48 = 24$.

72-iş mijə çintim 48, kolis 24. Etaşan l̄ddəs 24 suənp̄ koļanən, $72 - \text{çinanən}$, a $48 - \text{çintanən}$.

Çintam 8375-iş 827. Çintn̄ pondətam ətsaezşan.

7 ətsa 5 ətsaiş çintn̄ oz poz. Boştam 7 dasiş 1 das; 10 da 5 loas 15; 15-ьs şizimtəg loas 8. Gizam 8.

$$\begin{array}{r} 8375 \\ - 827 \\ \hline 7548 \end{array}$$

7 dasiş 1 das boştim, mijan kolis 6 das. 6 dasiş çintam-kə 2 das, kolas 4 das. Gizam nijə.

3 şoiş 8 şo çintn̄ oz tuj. Boştam 8 şursiş 1 şurs. Mijə iədam — ətik şursън 10 şo; 10 şo da 3 şo loas 13 şo. Çintam 13 şoiş 8 şo, kolas 5 şo. Gizam nijə.

Vuzətam 7 şurs. Mijan kolis 7548.

Медвь̄ ətik l̄ddəsiş çintn̄ mədikə, kolə medozza l̄ddəs ətsaeziş çintn̄ məd l̄ddəsliş ətsaez, dasseziş dassез̄ i s. ozi.

Çintəmsə proveritəm. 1. K̄nigaън 70 l̄svok. Velətçiş l̄ddəm 46 l̄svok. Кънъм l̄svok sьlə kolis l̄ddьnp̄?

$$70 - 46 = 24$$

2. Velətçiş l̄ddəm 46 l̄svok da sьlən koļəm esə l̄ddьnp̄ 24 l̄svok. Кънъм l̄svok eta k̄nigaън?

$$46 + 24 = 70$$

Çintam-kə 70-iş 46, kolas 24. Sodtam-kə 46 dьnə 24, loə vəra 70.

Çintan dьnə sodtьnp̄-kə koļan, petə çinan.

3. Çintam 3412-iş 2707 da sьvəгьн proveritam loəmsə:

$$\begin{array}{r} 3412 \\ - 2707 \\ \hline 705 \end{array}$$

Medvь proveritnь koļan, ətlaalam çintan 2707 da koļan 705; koļanь-kə azzəma pravilno, petə çinan 3412.

Tədtəm sodtan kossəm 1. Ətlaalam 145 da 96.

$$145 + 96 = 241.$$

Çintam-kə 241-iş 145, mijan koļas 96.

Кык ыддәс әтләш чинтн-кә әт сөдтәнсә, миҗан ко-
лас мәд сөдтәнһ.

2. $286 + x = 1143$. Eta primerьn avu gizəm, una-ja kolə 286 dьnə sodtьnь, medvь lois 1143. Ozza şerti, medvь aзыnь ыддәссә, kolə 1143-iş çintnь 286.

Tədtəm ыддәсһ 857. Sөdtam-kə 286 dьnə 857, loas 1143.

Җима ыддәссеҗ әтләләм. Ətlaalam 14 km 750 m da 5 km 500 m

$$\begin{array}{r} + 14 \text{ km } 750 \text{ m} \\ + 5 \text{ " } 500 \text{ " } \\ \hline 20 \text{ km } 250 \text{ m} \end{array}$$

Ətlaalam ozlaң 750 m da 500 m. Ətsaes ena ыддәссеҗн avuəş — gizam 0. Dasses 5. 7 şo da 5 şo loas 12 şo; 12 şo metra pozə mədnoз sunь 1 km da 2 şo metra. 2 şo metra gi-
zam, a 1 km ətlaalam kilometraezkət.

Җима ыддәссеҗ çintəm. 10 kg 200 g-iş çintam 3 kg 850 g.

$$\begin{array}{r} - 10 \text{ kg } 200 \text{ g} \\ - 3 \text{ " } 850 \text{ " } \\ \hline 6 \text{ kg } 350 \text{ g} \end{array}$$

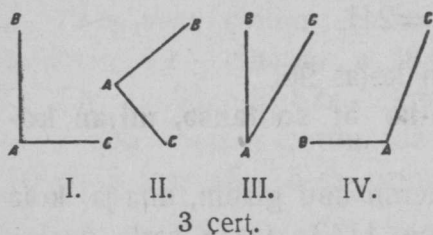
Çintam pervo 850 g. Ətsaez avuəş: gizam 0.

Medvь çintnь 5 das, vostam 2 şoiş etik şo da posnətam sişə dassezlə. Etik şoьn 10 das. Çintam-kə 10 dasiş 5 das, koļas 5 das.

1 şoiş çintnь 8 şo oz tuj. Boştam eta ponda 10 kg-iş 1 kg. Etik kilogramьn 10 şo gram; 10 şo da 1 şo laas 11 şo; 11-iş çintam 8, koļas 3 i siz oz.

Kvadrat da veşkıtpeleşa figura.

1. Kər kək veşkıt viz ətik çütış petəny, arkmə peleş. 3-ət çertozyn keremaş noj peleş. Veşkıt AB da AC vizzez

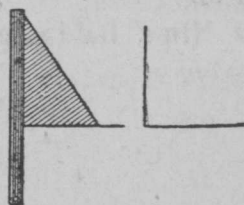

suşəny peleş ladorrezən, a A çüt — peleş jylən.

Nojprəv kəstam-kə vumaga jis, sek kəstəminnes sylan arkmətasə **veşkıt** peleş. 3-ət çertozyn I da II peleşs veşkıtəş.

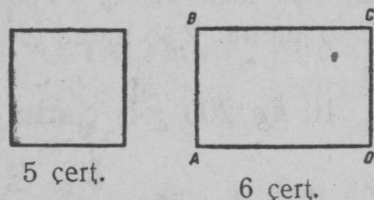
Keram saŋteziş veşkıt peleş. Əni slyiş ladorresə-kə mymda-kə veknətam (matəzyk suvtətam), arkmas **veknit** peleş (3-ət çertoz, III). Veşkıt peleşliş ladorresə-kə paşkətam (yləzyk suvtətam), arkmas **paşkıt** peleş (3-ət çertoz, IV).

Veşkıt peleş çertitəny lınejka da ugołnik şərti (4-ət çert.).

4 çert.

2. 5-ət çertozyn kerəma kvadrat. **Kvadratlən** — noj lador da noj peleş. Bvdəs ladorres sylan ətyzdaəş, bvdəs peleşess — **veşkıtəş**.

5 çert.

6 çert.

6-ət çertozyn kerəma veşkıtpeleşa figura. Sylan — noj lador da noj peleş. Panyta AB da CD , siz-zə i AD da BC ladorrez — ətyzdaəş. Nojnan peleşs sylan veşkıtəş.

Kvadrat da veşkıtpeleşa figura çertitəny lınejka şərti da ugołnik şərti.

MƏDIK JUKƏT.

Ətipasa da kəkprasa lıddəsən unapasa lıddəs voştəm.

Boşşan, voştan da əkşan. 1. Kolxoz ətik lunə gərə 45 ga. Una-ja sija vermas gərnə vit lunən?

Etə zadaçasə pozə kernə ətlaaləməny:

$$45 + 45 + 45 + 45 + 45 = 225.$$

Sek, kər soddannes ətəzdaəş, pozə kernь i voštəmən: siz ləddişəməs loə zəpətzək.

45 kolə voşnь 5-iş: $45 \text{ ga} \cdot 5 = 225 \text{ ga}$.

Ləddəs, kədə petə voštikə, suşə əkşanən; kədə voštam — voşşanən: kədən voštam — voştanən. Mijan primerьn: 45 loas voşşan, 5 — voştan, a 225 — əkşan.

2. Voşşansə da voştansə pozə mestəzən veznь:

$$45 \cdot 5 = 225; 5 \cdot 45 = 225.$$

Sijən voşşansə da voştansə mukəd pьrişə prosto suənь voştannezən

Ətipasa ləddəsən voštəm. Voštam 4-is 3482. Voşşanas 2 ətsa 8 das 4 şo da 3 şurs. Voštam 4-iş enə ləddəsəsə torjən.

Вьдсэн гизам:

$$\begin{array}{r} \times 3482 \\ \times 4 \\ \hline 8 \\ 320 \\ 1600 \\ 12000 \\ \hline 13928 \end{array}$$

Зеньта гизам:

$$\begin{array}{r} \times 3482 \\ \times 4 \\ \hline 13928 \end{array}$$

Etə voštəmsə pondam kernь siz:

2 ətsa voštam 4-iş, loas 8 ətsa. Gizam 8.

8 das voštam 4-iş, loas 32 das; 2 dassə gizam, a 3 şo ətlaalam şoezkət.

4 şo vostam 4-iş — 16 şo da ətlaalam 3 şosə, loas 19 şo; 9 şo gizam, a 1 şurs ətlaalam şurssezkət.

Əni 3 şurs voštam 4-iş, loas 12 şurs da ətlaalam 1 şursə, loas 13 şurs. Gizam niyə. Вьдəsьs lois 13928.

Unəzьksə zəpəta şorņitənь siz: *nəliş kьk — 8. Gizam 8. Nəliş kьkjamьs — 32. Gizam 2 da təd vьlьn 3. Nəliş nəl — 16 da kuim — 19. Gizam 19 da siz oз.

10-ən voštəm. 1735 vostam 10-iş. Вьд ətşəbьs 10-iş voštikas loə dasən. Eta sərti 1735 ətsa 10-iş voštikə vuzasə 1735 dasə, livo loas 17350.

$$1735 \cdot 10 = 17350$$

Медвѣ ѡддѣс вошнѣ 10-иш, колѣ етѣ ѡддѣс дьнѣ ве-
кѣтланшагъ гизнѣ ѣтик нул.

Вьдса дадзеэн воштѣм. 375 воштѣм 50-иш. Медвѣ
етѣ кернѣ, воштѣм перво 375-сѣ 5-иш, ѡс 1875; 1875 воштѣм
10-иш, ѡс 18750 Енѣ кькнан керѣмсѣ гизѣнѣ ѣтиклѣ:

$$\begin{array}{r} \times 375 \\ 50 \\ \hline 18750 \end{array}$$

Медвѣ ѡддѣс вошнѣ вьдса дадзеэн, колѣ сижѣ вошнѣ
сижѣ ѡддѣшен, кьпнѣм дас воштапнѣ, да ѡѣм ѣкшан дьнѣ
гизнѣ вешкѣтланшагъ ѣтик нул.

Кькрасѣ ѡддѣсэн воштѣм. 486 воштѣм 34-иш.
Медвѣ тѣднѣ, мьмда ѡс, колѣ 486 вошнѣ 30-иш да 4-иш да
ѡѣм кькнан ѣкшансѣ ѣтлаавнѣ.

$$\begin{array}{r} \times 486 \\ 30 \\ \hline 14580 \end{array} \quad \begin{array}{r} \times 486 \\ 4 \\ \hline 1944 \end{array} \quad \begin{array}{r} + 14580 \\ + 1944 \\ \hline 16524 \end{array} \quad \text{ливѣ} \quad \begin{array}{r} + 1944 \\ + 14580 \\ \hline 16524 \end{array}$$

Гизѣм енѣ куимнан керѣмсѣ ѣтиклѣ:

$$\begin{array}{r} \times 486 \\ 34 \\ \hline 14580 \\ 1944 \\ \hline 16524 \end{array} \quad \text{ливѣ} \quad \begin{array}{r} \times 486 \\ 34 \\ \hline 1944 \\ 14580 \\ \hline 16524 \end{array} \quad \text{ливѣ} \quad \begin{array}{r} \times 486 \\ 34 \\ \hline 1944 \\ 1458 \\ \hline 16524 \end{array}$$

Рошѣ казавнѣ, прѣмер керѣкѣ мѣжан петѣсѣ кьк ѣкшан —
1944 да 14580. Мѣд ѣкшансѣ гизѣнѣ кѣтѣ и нултѣг, но мес-
тѣсѣ сьлѣш колѣнѣ.

Нѣма ѡддѣссез воштѣм. ѣтик коштѣмѣ мунѣ 3 м
75 см матерѣжо. Уна-жѣ колѣ вошнѣ матерѣжѣсѣ 25 коштѣм
пѣнда?

$$\begin{array}{r} \times 3 \text{ м } 75 \text{ см} \\ 25 \\ \hline 1875 \\ 750 \\ \hline 9375 \text{ см} = 93 \text{ м } 75 \text{ см.} \end{array}$$

3 m 75 sm = 375 sm. Boştam enə 375 sm 25-iş, loas 93 m 75 sm. Mijə boştım 3 m 75 sm — 25-iş. Boşşan 3 m 75 sm — nima lıddəs. Boştan 25 — nımtəm lıddəs. Əkşan — nima lıddəs.

Ətipasa da kıkpasa lıddəsən unapasa lıddəs jukəm.

Jukşan, jukan da jukəs. 1. 4 ətzda grad vliş kerəmaş 180 kg kapusta. Unaən-ja kerisə ətik grad vliş?

$$180 \text{ kg} : 4 = 45 \text{ kg}.$$

Estən mijə 180 kg jukimə 4 ətzda torjə i vıd toras lois 45 kg. Зенъта sunь: 180 jukimə 4-ən i lois 45.

Lıddəs, kədə jukəнь, suşə jukşanən; kədən jukəнь — jukanən; kədə petə jukikas — jukəsən.

Mijan zadaçayn: 180 — jukşau, 4 — jukan, 45 — jukəs.

2. Semjalə voьn kolə 140 kg morkov. Kьньm gradkolas sađitнь morkovsə, ətik grad vılas - kə arkimə morkovьs 35 kg?

$$140 \text{ kg} : 35 \text{ kg} = 4$$

Graddes loasə sьmda, kьньmış 35 kg şurə 140 kg-ьn. Зенъта: 140 jukнь 35-ən, loas 4.

3. Kerəmaş 4 grad vliş morkov. Vıd grad vliş əkşis 35 kg. Una-ja morkov kerəmaş vıdəssə?

$$35 \text{ kg} \cdot 4 = 140 \text{ kg}$$

Jukam-kə 140-sə 35-ən, loə 4. Boştam-kə vər 4-iş 35, loə 140. Boşнь-kə jukəssə jukanən, loə jukşan.

Ətipasa lıddəsən jukəm. 1. Jukam 8-ən 2768. Eta jukşanьn 2 şurs. Jukam-kə 8-ən 2 şurs, mijan şurssezньm oz petə.

$$\begin{array}{r|l} 2768 & 8 \\ \hline 2400 & 3 \text{ şo } 4 \text{ das } 6 \text{ ətsa} = 346 \\ \hline 368 & \\ \hline 320 & \\ \hline 48 & \\ \hline 48 & \end{array}$$

” ”

Posnətam 2 şursə şoezə, loas 20 şo, da sodtam n̄ d̄nə 7 şo loas 27 şo. Jukam 27 şosə 9-ən, mijan loas 3 şo. Jukəslən med̄z̄yt rozrjad — şoez. Eta şərti jukəsb̄s loas kuim-pasa l̄ddəs.

Boştam 8-iş 3 şo, loas 24 şo, l̄ibo 2400. 2768-iş çintam 2400, kołas 368. L̄ddəs 2768 mijə torjətimə k̄k torjə — 2400 da 368. 2400 mijə jukim 8-ən, a 368 ətsəb̄s kołisə juktəg. Əni 368 ətsasə kolə jukn̄ 8-ən.

Jukam 36 dassə 8-ən, loas 4 das. Boştam-kə 8-iş 4 das-sə, petas 32 das, l̄ibo 320. Çintam 320-sə 368-iş, kołas 48. 368 mijə torjətimə k̄k torjə — 320 da 48; 320 jukim 8-ən, a 48 kol̄is jukn̄.

Əni 48-sə jukam 8-ən, petas 6 əsta. Med̄v̄ jukn̄ l̄ddəs 2768, mi torjətim sija 3 torjə — 2400, 320 da 48. Kər enə torresə mijə jukim 8-ən, petis 3 l̄ddəs — 300, 40 da 6; v̄dəs̄b̄s 346.

2. Gizam 8-ən 2768 jnkəmsə zen̄tz̄ka. 27 şo jukam 8-ən; loas 3 şo. 8 boştam kuimiş, loas 24; 27 şois çintam 24 şo, kołas 3 şo.

$$\begin{array}{r}
 2768 \mid 8 \\
 \underline{24} \quad 346 \\
 36 \\
 32 \\
 \underline{\quad} \\
 48 \\
 48 \\
 \underline{\quad} \\
 \text{''''}
 \end{array}$$

3 şo posnətam dassəzə, loas 30 das da 6 das — 36 das; 36 das jukam 8-ən, loas 4 das. Nəliş-kə boştam 8, loas 32; mijan kołas 4 das.

4 dassə posnətam ətsəzə, loas 40; 40 da 8 loas 48. Əni 48-sə jukam 8-ən, petas 6 əsta. V̄dsən jukəsb̄s petis 346.

Ətipasa l̄ddəsən jukikə kołannesə oz gizə, a gizənb̄ toko zen̄ta: $2768:8=346$. Proveritam jukəmsə: 346 boştam 8-ən; loas 2768.

10-эн јукәм. 3750 јукәм 10-эн. Вьд даьс јукикә визә әтсаә. Сизкә, 375 даьс 10-эн јукикә визасә 375 әтсаә: $3750:10=375$.

Медвь ьддәс јукнь 10-эн, колә етја ьддәсиҫ веҫкьт-лаңсан ҫаркьнь әтик ьдпас.

Вьдса даьсезән јукәм. Колә 3750 јукнь 50-ән. Јукәм 375 даьс 50 әтзда торјә; ета пonda 37 јукәм 5-ән, лоас 7. Вьд торас лоас 7 даьән. Гизам енијә 7 даьсә. Роҫә казавнь, јукәсьс лоас кькраса. 7 даьс воҫтам-кә 50-иҫ, лоас 350 даьс. 375 даьсиҫ ҫинтам 350 даьс, коләс 25 даьс, ьиво 250.

$$\begin{array}{r|l} 3750 & 50 \\ \hline 350 & 75 \\ \hline 250 & \\ 250 & \\ \hline & \text{'' ''} \end{array}$$

Сиз мијан петис 75. Proveritam, 175 воҫтам 50-иҫ, лоас 3750.

Әтипаса јукәс дьрңи кькраса ьддәсән куимпаса ьддәс јукәм. 1. Колә 434 јукнь 62-ән. Медвь ҫоззька аззьнь јукәссә, воҫтам 62 тужә 60 и pondam 434 јукнь 60-ән. Роҫә есә кокңитзька: 43 јукнь 6-ән, лоас 7.

Әни proveritam 7-сә. Ета пonda 62 воҫтам 7-иҫ, лоас 434. Ета ҫәрти $434:62=7$.

2. Колә 490 јукнь 57-ән. Медвь ҫозазьк аззьнь јукәссә; 57-ьс тужә воҫтам токо 50 и pondam-кә 490-сә јукнь 50-ән, мијан петас 9. Әни proveritam 9. Ета пonda 57 воҫтам 9-иҫ. Вьдсән воҫтәмсә kertәг роҫә казавнь, 9—una. Воҫтам сек 9 тужә 8. Әни вера proveritam: $57 \cdot 8 = 456$. Ҫинтам-кә 490-иҫ 456, мијан коләс 34. Ета коләньс уҫәтзьк 57-ҫа. Сизкә, 8-ьс лоас правилнәј.

$$490:57=8.$$

Колән 34

Кькраса ьддәсән унапаса ьддәс јукәм. Колә 3876 јукнь 57-ән. Pondam 387 даьс јукнь 57-ән; ета пonda 38 јукәм 5-ән, лоас 7. Медвь етә вьд passә proveritнь, воҫтам 57-сә 7-иҫ, лоә 387-ҫа уназьк. Сизкә, 7-ьс унаәв.

Kolas वोषнь 6. Proveritam vәra: $57 \cdot 6 = 342$. Çintam-kә 387-iş 342, kolas 45, kәda 57-şа uçәtzьk.

Eta şәrti 6-ьs loas pravilnәj i siz oz.

$$\begin{array}{r|l} 3876 & 57 \\ \hline 342 & 68 \\ \hline 456 & \\ 456 & \\ \hline & \text{'' ''} \end{array}$$

Ñima lьddәssez jukәm. 1. 25 m 5 dm kuza gezis kolә kernь 17 әtzьda tor. Mьj kuzaәş torres petasә?

$$\begin{array}{r|l} 25\ m\ 5\ dm & 17 \\ \hline 17 & 1\ m\ 5\ dm \\ \hline 85\ dm & \\ 85 & \\ \hline & \text{'' ''} \end{array}$$

Jukam 25 m 17-әn. Loas 1 m da kolas 8 m; poşnәtam enә 8 m decimetraezә; loas 80 dm. Әni 80 dm dьnә sodtam 5 dm; mijan loas 85. Jukam-kә 85 dm 17-әn, petas 5 dm. Bьdәsьs — 1 m 5 dm.

Eta zadaşьn mijә jukim ñima lьddәs 25 m 5 dm ñimtәm lьddәsәn — 17-әn, petis ñima lьddәs.

• **2.** Eлektriçestvo nuәtan 40 m 8 dm kuza provka kolә orlavнь 1 m 7 dm kuza torrezә. Kьпьm tor petas?

Torrez petasә sьmda, kьпьmiş 1 m 7 dm-sә pozas वोषнь 40 m 8 dm-iş.

$$40\ m\ 8\ dm : 1\ m\ 7\ dm = 408\ dm : 17\ dm = 24\ (\text{tor}).$$

Roşnәtam kьkпan ñima lьddәssә әtkođ meraezә — decimetraezә. 408 jukam 17-әn, loas 24. Eta lьddәsьs viştalә mijanlә, kьпьmiş 408 dm-as şurә 17 dm.

Eta zadaşьn mijә jukim ñima lьddәsәn ñima lьddәs, mijan petis ñimtәm lьddәs.

3. Ñima lьddәssez jukikә şurәнь kьk sluçaj: ñimtәm lьddәsen ñima lьddәs jukәm da ñima lьddәsәn ñima lьddәs jukәm.

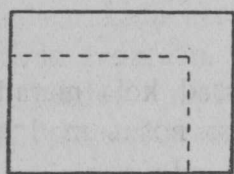
Ñimtəm İddəsən ñima İddəs jukikə jukəsas petə ñima İddəs. Ñima İddəsən ñima İddəs jukikə jukəsas petə ñimtəm İddəs.

Veşkıteləsa figuralən da kvadratlən plossađ.

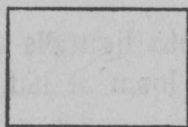
Plossađ jılış. 1. Vizətəm, kbeəməş veşkıteləsa figuraez (7 çertoz). Medvə etə tədnə, vumagaiş vundəstam veşkıteləsa *B* figura da puktam sijə veşkıteləsa *A* figura vələ. Əni pozas sunə: veşkıteləsa *A* figuralən plossađs ızıt-zık, a veşkıteləsa *B* figuralən — uçət-zık.

2. Veşkıteləsa *C* da *D* figuraezlən plossađs ətəzda. Kəz ətəslən, siz i mədəslən 24 ətəzda kletka (8 çert.).

Plossađdez merajtan ətsaez. Plossađdez meraj-

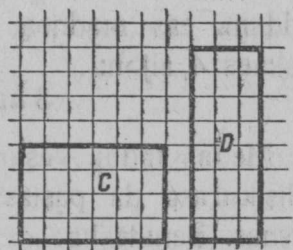

A

B

7 çert.

8 çert.

təny: kvadrata metraezən, kvadrata deçimetraezən da kvadrata santimetraezən.

Kvadrata metraen suşə 1 *m* kuza ladora kvadratlən plossađ.

Kvadrata deçimetraen suşə 1 *dm* kuza ladora kvadratlən plossađ.

Kvadrata santimetraen suşə 1 *sm* kuza ladora kvadratlən plossađ.

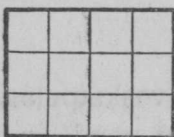
1 *kv. sm* plossađs vermas lonə bədkođ çuzəma forma. 1 *kv. sm* ızda kvadrat vundalamə-kə una torjə, pozə nija

torreziš ləšətn̄ b̄dkod figuraəz. B̄d figuraəb, kədəə p̄rə kvadratlən b̄d tor, plošsadnas loas kvadrata sančimetra b̄zda.

Etaž-zə loə mədik plošsad ətsaezkət.

Vešk̄tpeleşa figurališ plošsad merajtəm.

9 čertoz̄bn kerəm vešk̄tpeleşa figura 4 *sm* kuza, da 3 *sm* pašta. Kolə tədn̄, k̄n̄m kvadrata sančimetra s̄ plošsad̄n̄.

9 čert.

Torjətəm etə vešk̄tpeleşa figurasə vešk̄t vizezən kvadrata k̄letkaezə, kədnalən b̄d ladorb̄s 1 *sm* kuza. Eteəm kvadrata k̄letkaes petasə ətərə 4 da mədərə 3. B̄d kvadratb̄s 1 *kv.*

sm b̄zda. B̄d 4 kvadratib̄s petas 4 *sm* kuza da 1 *sm* pašta poloska. Eta poloskalən plošsad loas 4 *kv. sm*. Paštanas-kə vešk̄tpeleşa figuraəb 3 *sm*, to seəəm poloskaes loasə 3. Medv̄b̄ tədn̄ s̄biš plošsad̄sə, kolə 4 *kv. sm* vošn̄ 3-iš.

$$4 \text{ kv. sm} \cdot 3 = 12 \text{ kv. sm.}$$

Kvadrata sančimetraesə etə vešk̄tpeleşa figurališ pozə b̄dč̄dn̄ esə mədnož. Poperegalan poloskaəbn 3 *kv. sm*. Poloskaes 4, sijən:

$$3 \text{ kv. sm} \cdot 4 = 12 \text{ kv. sm.}$$

Medv̄b̄ tədn̄ vešk̄tpeleşa figurališ plošsad, kolə merajt̄n̄ s̄biš kuzasə da paštəsə da loəm ət b̄dč̄d̄sə vošn̄ məd b̄dč̄dn̄as. Zep̄t̄z̄k̄a:

Medv̄b̄ tədn̄ vešk̄tpeleşa figurališ plošsad, kolə s̄biš kuzasə vošn̄ paštanas.

Kvadratliš plošsad merajtəm. Kolə, tədn̄ 5 *sm* kuza ladora kvadratliš plošsad.

Kvadrat pozə torjətn̄ 5 poloskaə; b̄d poloskalən plošsad̄b̄s loas 5 *kv. sm*. Eta šərti 5 *kv. sm* kolə vošn̄ 5-iš:

$$5 \text{ kv. sm} \cdot 5 = 25 \text{ kv. sm.}$$

Medv̄b̄ tədn̄ kvadratliš plošsad, kolə s̄biš ladorsə vošn̄ asnas.

Keram vumagaiš kvadrat, kədalen ladorb̄s 1 *m* kuza, da mədik kvadrat, kədalen tadorb̄s 1 *dm* kuza. Pervojši kvadratlən plošsad̄b̄s loas 1 *kv. m*, məd̄slən — 1 *kv. dm*. Torjətn̄-

kə kvadrata metrasə veşkət vizzežən kvadrata decimetraezə, mi-
jan petas: $1 kv. m = 100 kv. dm.$

Kuza da plossađ merajtan meraezlən tablıca.

$1 m = 10 dm$	$1 kv. m = 100 kv. dm.$
$1 dm = 10 sm.$	$1 kv. dm = 100 kv. sm.$
$1 sm = 10 mm.$	$1 kv. sm = 100 kv. mm.$
$1 m = 100 sm.$	$1 kv. m = 10\,000 kv. sm.$

Mu merajtənb arrezən da gektarrezən.

Arən suşə plossađ seeəm kvadratlən, kədalən lado-
ğs $10 m$ kuza.

Gektarən suşə plossađ seeəm kvadratlən, kədalən la-
doğs $100 m$ kuza.

$1 a = 100 kv. m.$
$1 ga = 100 a.$
$1 ga = 10\,000 kv. m.$

Zadaçaez kerəm jbliş.

Zadaça, kəda kerşə etik kerəmən, suşə **ətipəvsa** zadaçaən.
Zadaça, kəda kerşə kək da kəkşa unazk kerəmən, suşə **una-
pəvsa** zadaçaən.

Medvə unapəvsa zadaça kernb, kolə siğ torjətnb ətipəvsa
zadaçaezə. Kerəm zadaça.

Kolə kraşitnb $96 kv. m$ zoz. $1 kv. m$ zozə munə kraskaəb 24 ur
vblə. Kraşitiş 1 lunən vərmə kraşitnb $24 kv. m$ i sblə vestənb
eta ponda 8 sađ da 50 ur. Donən-ja suvtas zoz kraşitəmb?

Medvə etə zadaçasə kernb, mijanlə pervo kolə tədnb,
una-ja pondas sulavnə kraska da mьmda kolas vestənb kra-
şitəmb ponda.

1) Una-ja pondas sulavnə kraska?

Zozlən plossađəb $96 kv. m.$ Bьd kvadrata metraə kraskaəb
munə 24 ur vblə. Sizkə, kolə 24 ur voşnb 96 -iş:

$$\begin{array}{r} \times 24 \text{ ur} \\ 96 \\ \hline 144 \\ 216 \\ \hline 2304 \text{ ur} = 23 \text{ sađ da } 4 \text{ ur.} \end{array}$$

Kolə esə tədn̄, m̄mda kolas vest̄n̄ krašitəm ponda. Zadaça šerti, ətik lun uzaləm ponda vest̄n̄ 8 saṭ 50 ur, no k̄n̄m lun k̄ššas krašitč̄m̄s, zadaçaas abu vištaləm.

2) D̄r-ja t̄rmas krašitč̄n̄?

Zadaçaən vištaləm, krašitč̄iṣ 1 lunə vermə krašitn̄ 24 kv m a v̄d̄əssə kolə krašitn̄ 96 kv. m.

Etə šerti rozə sun̄: krašitč̄n̄ t̄rmas s̄n̄m lun, k̄n̄- miṣ 96 kv. m-ən šurə 24 kv. m.

$$96 \text{ kv. m.} : 24 \text{ kv. m.} = 4 \text{ (lun).}$$

3) Una-ja kolas vest̄n̄ krašitəm ponda?

Ətik lunša krašitəm sulalə 8 s. 50 ur. Krašitəm̄s k̄ššas 4 lun. Kolə 8 saṭ 50 ur voṣn̄ 4-iṣ.

$$8 \text{ saṭ } 50 \text{ ur} \times 4 = 34 \text{ saṭ.}$$

4). Donən-ja suvtas zoz krašitəm̄s?

$$\begin{array}{r} 23 \text{ saṭ } 4 \text{ ur} \\ + 34 \text{ saṭ} \\ \hline \end{array}$$

$$57 \text{ saṭ } 4 \text{ ur.} \quad (\text{Otv. } 57 \text{ saṭ } 4 \text{ ur).}$$

KUIMƏT JUKƏT.

Unapasa İddəssez voštəm da jukəm.

100-ən da 1000-ən voštəm. Kolə 37 voṣn̄ 100-iṣ. Boş- sanlən v̄d̄ ətsās 100-iṣ voštikə vuzə şoa. Sta šerti, 37 vošt- tam-kə 100-iṣ, loas 37 şo, libo 3700.

Medv̄ İddəs voṣn̄ 100-iṣ, kolə s̄ d̄n̄ə veşk̄tlaṇ- şaṇas gizn̄ toko k̄k nuṭ.

Medv̄ İddəs voṣn̄ 1000-iṣ, kolə s̄ d̄n̄ə veşk̄tlaṇ- şaṇas gizn̄ toko kuim nuṭ i siz ozl.

Вьдса шоезэн да шурсsezэн воштэм. 375 воштэм 500-ис. Pervo 375 воштэм витиш да loэм льддәссә есә 100-ис.

$$\begin{array}{r} \times 375 \\ 500 \\ \hline 187500 \end{array}$$

Медвь льддәс вошнь вьдса шоезэн, колә сижә вошнь шоез льдрасән да веşkьтлаңсаңас әкшан дьнә гизнь кьк нул.

Медвь льддәс вошнь шурсsezэн, колә сижә вошнь шурсsez льдрасән да веşkьтлаңсаңас әкшан дьнә гизнь куим нул.

Унараса льддәсән воштэм. 2645 воштэм 235-ис; мэдһоз-кә сунь, колә 2645 вошнь 200-ис, 30-ис да 5-ис да әкшаннесә әтлаавнь. Etijә poзә kernь вьдһоз—pervo вошнь 200-ис, сьвәргьп 30-ис да медвәргьп 5-ис, ливо pervo 5-ис, сьвәргьп 30-ис да медвәргьп 200-ис; кькнан прьгшас әкшаннес петасә әтьздаәш.

Вьдсән гизәм:

$$\begin{array}{r} \times 2645 \\ 235 \\ \hline 13225 \\ 79350 \\ 529000 \\ \hline 621575 \end{array}$$

Зеньта гизәм:

$$\begin{array}{r} \times 2645 \\ 235 \\ \hline 13225 \\ 7935 \\ 5290 \\ \hline 621575 \end{array}$$

100 ән да 1000-ән јукәм. 3870 јукам 100-ән. Јукшаниш вьд шобс 100-ән јукикә вузә әтсаә. 3870-ьп 38 шо. Sizкә, 3870 јукам 100-ән, loas 38.

Тәдам, кьпым әтса мијә јуким: $38 \cdot 100 = 3800$.

Тәдам, кьпым әтса колісә: $3870 - 3800 = 70$.

Розә гизнь:

$$\begin{array}{r|l} 3870 & 100 \\ \hline 70 & 38 \end{array}$$

Medvь lьddəs juknь 100-ən, kolə veşkytlaŋsaŋ çar-
kьnь sьliş kьk lьdras.

Medvь lьddəs juknь 1000-ən, kolə veşkytlaŋsaŋ çar-
kьnь sьliş kuim lьdras.

Ətipasa jukəs dьrŋi vьdsa şoezən jukəm.

Kolə 3200 juknь 400-ən. Jukam 100-ən 3200, loas 32.
Əni 32-sə jukam 4-ən, loas 8.

$$\begin{array}{r|l} 3200 & 400 \\ \hline 3200 & 8 \\ \hline & \text{” ”} \end{array}$$

Eta şərti pozə kazavnь, kьz kolə 3200 juknь 400-ən.
Eta ponda kolə toko 32 juknь 4-ən — şoes lьdrasən.

Ətipasa jukəs dьrŋi unapasa lьddəsən unapasa lьddəs jukəm. Kolə 3450 juknь 468-ən. Medvь çozazьk azьnь jukəssə, 3450 jukam 400-ən. Ozza - moz 34 jukam 4-ən, loas 8.

Əni kolə proveritnь. Eta ponda 468 voştam 8-iş. Nədyr mьiş kazalam: 8-ьs — unaəv. Kolas voşnь 7. Sek arkmas koļan 174, kəda jukanşa uçətzьk. Sizkə, vermam sunь: jukəsьs loas 7.

$$\begin{array}{r|l} 3450 & 468 \\ \hline 3276 & 7 \\ \hline 174 & \end{array}$$

Unapasa lьddəsən unapasa lьddəs jukəm. 1. Kolə 21546 juknь 378-ən. Jukam pervo 2154 dassə 378-ən. Medvь çozazьk tədnь, kьəəm loas eta primerьn jukəs, 2154 jukam 300-ən, livo 3-ən, loas 7. Proveritam etə lьddəssə. Voştam-kə 7-iş 378, mijan petas 2154-şa unazьk. Proveritam 6. 378 voştam-kə 6-iş, petas lьddəs, kəda vəra 2154-şa ьzьtzьk. Əni proveritam 5. Voştam-kə 5-iş 378-sə, loas 1890 da 264 das koļas. Lьdras 5 loə praviļnəj, i siz oz.

$$\begin{array}{r|l} 21546 & 378 \\ \hline 1890 & 57 \\ \hline 2646 & \\ \hline 2646 & \end{array}$$

Լծճճ 378 մաթ թիվա՛ 400 ճնճ, թիճ 378 թոճի Վճ
 գճրճն ճ 300-կճ, ճ 400-կճ. Միճ թեճի Վճ Լճրճ 5
 սրճ, $21:4=5$. 2646 յկճ 378-ճն թեճ 7. յկճ—57.

Յոճտճն ճ յկճտճն օսօճյ թլճճյճ.

Յօճճ ճ Յօճտճ թօճն թլճճ. 1. 37500
 կօճ Յօճն 23-իճ:

$$\begin{array}{r} \times 37500 \\ 23 \\ \hline 1125 \\ 730 \\ \hline 862500 \end{array}$$

Լծճճ 37500 մճճոճ Լօճ 375 թօ. Յօճտճ-կճ 375 թօ
 23-իճ, միճ Լօճ 8625 թօ, ԼիՅօ 862500.

2. 375 կօճ Յօճն 2300-իճ:

$$\begin{array}{r} \times 375 \\ 2300 \\ \hline 1125 \\ 750 \\ \hline 862500 \end{array}$$

ՄեճՅճ 375 Յօճն 2300-իճ, կօճ 375 Յօճն 23-իճ ճ ճկ-
 թճն ճնճ Յճկտճնճն թօճտճն կճկ թլ.

3. 37500 կօճ Յօճն 230-իճ:

$$\begin{array}{r} \times 37500 \\ 230 \\ \hline 1125 \\ 750 \\ \hline 8625000 \end{array}$$

ՄեճՅճ 37500 Յօճն 230-իճ, կօճ 37500 Յօճն թեճօ
 23-իճ; Լօճ 862500. Էտճ ճկճն ճնճ Յճկտճնճն ճնի գիճճ
 ճտիկ թլ, Լօճ 8625000.

Կճ Յօճճ ճ Յօճտճ Լճճճճճ թօճն թլճճ, Յօճ-
 տճճճ կեճն թլճճճճ. ՏՅՅճն Լօճճ ճկճն ճնճ գիճն
 թճմճ թլ, մճմճ ճրկիճ.

Воштан сәргн нулlez. Колә 487 вошнь 203-иш.

Вьдсән гизәм:

$$\begin{array}{r} 487 \\ \times 203 \\ \hline 1461 \\ 97400 \\ \hline 98861 \end{array}$$

Зеньта гизәм:

$$\begin{array}{r} 487 \\ \times 203 \\ \hline 1461 \\ 974 \\ \hline 98861 \end{array}$$

487 вошtam 3-иш, петас 1461. Әни 487 вошtam 200-иш. Керәнъ етә сиз: 487 воштәнъ 2-иш да лоәм льддәс дьнә гизәнъ кьк нул. Епә нулlesә оз гизә. Нь тужә мәд әкшәнсә гизам кьк льдрасән сулгалә.

Јукәс ротьн нулlez. 1. Колә 177 600 јукнь 48-ән. Јукам-кә 1776 шо 48-ән, колан оз ло. Сизкә, етә јукәсьн dassез да әtsaez оз лоә. Нь mestәә гизам нулlez.

$$\begin{array}{r} 177\,600 \mid 48 \\ \hline 144 \quad 3700 \\ \hline 336 \\ 336 \\ \hline \text{" "} \end{array}$$

2. Колә 17780 јукнь 48-ән. Јукам-кә 1778 das 48-ән, мијан колас 2 das, ливо 20. Сизкә, јукәсьн әtsaez оз лоә. Gi-zam нь mestәә 0.

$$\begin{array}{r} 17780 \mid 48 \\ \hline 144 \quad 370 \\ \hline 338 \\ 336 \\ \hline \text{" 20} \end{array}$$

Јукәс сәргн нулlez. Колә 69 276 јукнь 69-ән. Јукам 69 шұrs 69-ән, петас 1 шұrs. 2 шо јукикә шөez оз лоә.

$$\begin{array}{r} 69276 \mid 69 \\ \hline 69 \quad 1004 \\ \hline 276 \\ 276 \\ \hline \text{" "} \end{array}$$

Нь mestæ gizam nuļ. 27 das jukikæ dassез siz-zæ oz petæ. Gizam i нь тujæ nuļ. 276 ætsa jukam-kæ 69-æn, petas 4 ætsa.

Ðejstviaezlæn porjadok.

1. Kær primerъn em ætlaalæm da çintæm, nija kerşæнь siz, къз gizæmaş — şærşæn-bærşæn. Suam: $75 - 38 + 47 - 34$.

Etæ primersæ keram siz:

$$75 - 38 = 37; \quad 37 + 47 = 84; \quad 84 - 34 = 50;$$

$$75 - 38 + 47 - 34 = 50.$$

2. Mukæd pьrşas, medвь koknitъk væli kernъ, porjadoksæ, vezæнь. Suam:

$$75 - 38 + 25 = 75 + 25 - 38 = 62.$$

3. Kær primerъn ætlaalæmşa da çintæmşa esæ emæş voştæm da jukæm, sek pervo keræнь voştæmsæ da jukæmsæ, a sьvæгъn ætlaalæнь da çintæнь. Suam: $75 \cdot 2 - 75 : 3$ kerşæ to къз:

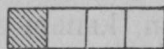
$$75 \cdot 2 = 150; \quad 75 : 3 = 25; \quad 150 - 25 = 125.$$

4. Primerъn-kæ emæş skovkaez, to ozlan keræнь sijæ, mьj gizæm skovkaez pьekъn. Suam: $75 - (85 + 65) : 6$ kolæ kernъ to къз:

$$85 + 65 = 150; \quad 150 : 6 = 25; \quad 75 - 25 = 50.$$

ОВьkновеннæj drobbez.

Drobbез arkætætæm da gizæm. 1. Medвь аззънь vumaga ľisliş ætik tor, kolæ sijæ jukъn 4 ætъzda torjæ da voşнь setiş ætik tor (10 çerţoz).

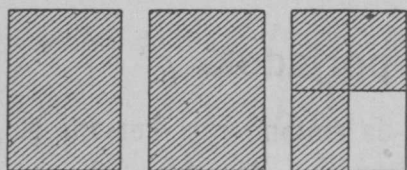
10 çerţ.

11 çerţ.

Medвь vundъsnъ kilogram şæ-kъta nañ jarusņikiş kuim ņoļæt tor, kolæ sijæ jukъn 4 ætъzda torjæ da seeæm torresæ voşнь kuimæ (11 çerţoz).

Медвѣ вошнѣ вумага кѣк да куим нолѣт тор лис, колѣ вошнѣ кѣк вѣдса лис да есѣ содѣлнѣ куимѣт лисиш куим нолѣт тор (12 чѣртоз).

чѣрт. 12.

2. Рисуйтѣм ѣтсаѣ гѣгланѣн.

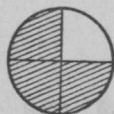
Куим нолѣт тор гизшѣ $\frac{3}{4}$ (13 чѣртоз).

Ѧтик нолѣт тор гизшѣ $-\frac{1}{4}$

(14 чѣртоз).

Кѣк да куим нолѣт тор $-2\frac{3}{4}$ (15 чѣртоз).

Кѣрѣн увѣлн гизѣнѣ, кѣлнѣм торжѣ ѣтсаѣс јукѣм, кѣрѣн вевдѣрѣн гизѣнѣ, кѣлнѣмѣ сеѣѣм торресѣ вошѣмаѣс.

13 чѣрт.

14 чѣрт.

15 чѣрт.

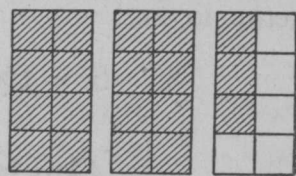
3. Сеѣѣм лѣдѣсѣсѣз, кѣз $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{7}{10}$, $\frac{1}{8}$ сушѣнѣ дроввезѣн. Лѣдѣѣс, кѣдѣлн емѣш вѣдса лѣдѣсѣсѣз да дроввез, сушѣ сора лѣдѣсѣн; суѣм: $2\frac{3}{4}$, $1\frac{7}{10}$.

Сора лѣдѣсѣсѣз мѣдкѣдѣѣтѣм. 1. Тѣдѣм, кѣ-

лнѣм кѣкјѣмѣсѣт тор $2\frac{3}{8}$ лисѣн. Ѧтик

лисѣн $\frac{8}{8}$ (16 чѣртоз). Кѣк лисѣн лоѣс

$\frac{16}{8}$, да есѣ $\frac{3}{8}$, вѣдѣсѣс лоѣс $\frac{19}{8}$.

16 чѣрт.

$$2\frac{3}{8} = \frac{19}{8}$$

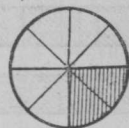
2. Тѣдѣм, кѣлнѣм вѣдса ѣтса $\frac{11}{3}$ -ѣн. Ѧтик ѣтсаѣн $\frac{3}{3}$; кѣ-

кѣлн $-\frac{6}{3}$, куимѣлн $-\frac{9}{3}$. Ѧта ѣѣрти:

$$\frac{11}{3} = 3\frac{2}{3}$$

Дрoввeз мэдкoдшэтэм. 1. $\frac{1}{4}$ posнaтaм кьк-
жaмьсэт торрeзэ.

Этик вьдса этсаьн 8 кькжамьсж тор, этсаьн 4 нoлoт тор
(17 шeт.). Сизкэ, 4 нoлoт торьн 8 кькжамьс тор, 1 нo-
лoт торьн лoэ 2 кькжамьсэт тор. Этa шeрти: $\frac{1}{4} = \frac{2}{8}$.

17 шeт.

2. Колэ тэднь, кьпым кькжамьсэт тор $\frac{3}{4}$ -ьн. Ми
тэдaм, 4 нoлoт торьн 8 кькжамьсэт тор. Этик нoлoт
торьн — $\frac{2}{8}$. Куим нoлoт торьн лoас $\frac{6}{8}$. Гизaм: $\frac{3}{4} = \frac{6}{8}$.

Сиз-зэ poзэ $\frac{1}{5}$ posнaтнь дaсэт торрeзэ, $\frac{2}{5}$ — дaсэт торрeзэ
 $\frac{1}{3}$ — квaтэт таррeзэ i с. oз.

3. Poзэ кернь i вэг: $\frac{2}{8} = \frac{1}{4}$; $\frac{6}{8} = \frac{3}{4}$.

Сиз-зэ poзэ пэртнь: $\frac{2}{6}$ дa $\frac{4}{6}$ куимэт торрeзэ, $\frac{2}{10}$ дa $\frac{8}{10}$
витэт торрeзэ i с. oз.

Дрoввeз этлaалэм. 1. Колэ $\frac{3}{8}$ вумaгa лис дьнэ
сoдтнь $\frac{3}{8}$ лис. Медвь аззынь $\frac{3}{8}$ лис, лиссэ торjэтисэ 8 этьзда
торjэ дa сeеэм торрeсэ вoштисэ 3. Этлaалaм этьзда торрeсэ:
 $\frac{3}{8}$ дa $\frac{3}{8}$.

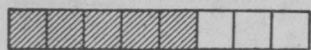
$$\frac{3}{8} + \frac{3}{8} = \frac{6}{8} = \frac{3}{4}.$$

2. Колэ этлaавнь $\frac{1}{2}$ дa $\frac{5}{8}$. Этлaавнь poзэ тoкo этьзда тoгa
дрoввeз. Сизкэ, jукaм $\frac{1}{2}$ -сэ кькжамьсэт торрeзэ, лoас: $\frac{1}{2} = \frac{4}{8}$
(18 шeт.).

$$\frac{1}{2} + \frac{5}{8} = \frac{4}{8} + \frac{5}{8} = \frac{9}{8} = 1\frac{1}{8}.$$

3. Колә әтлаавнь $1\frac{2}{3} + 1\frac{5}{6}$. Јукам $\frac{2}{3}$ -сә кваҗәт торрезә.

Әтсаып $\frac{3}{3}$, әтсаып $\frac{6}{6}$.

18 җерт.

$\frac{3}{3}$ әтсаып $\frac{6}{6}$

$\frac{1}{3}$ " $\frac{2}{6}$

$\frac{2}{3}$ " $\frac{4}{6}$

Сизкә: $\frac{2}{3} = \frac{4}{6}$.

$$1\frac{2}{3} + 1\frac{5}{6} = 1\frac{4}{6} + 1\frac{5}{6} = 2\frac{9}{6} = 3\frac{3}{6} = 3\frac{1}{2}.$$

Дрoввез җинтәм. 1. Колә $\frac{5}{6}$ -иҗ җинтнь $\frac{1}{3}$. Җинтикә сиз-зә, кыз и содтикә, кыкнан дрoввез коләнь әтызда тораеш. Поснәтам $\frac{1}{3}$ кваҗәт торрезә: $\frac{1}{3} = \frac{2}{6}$.

$$\frac{5}{6} - \frac{1}{3} = \frac{5}{6} - \frac{2}{6} = \frac{3}{6} = \frac{1}{2}.$$

2. Колә $2\frac{1}{3}$ -иҗ җинтнь $\frac{5}{6}$. Медвь етә кернь, поснәтам $\frac{1}{3}$ кваҗәт торрезә: $\frac{1}{3} = \frac{2}{6}$. Но $\frac{2}{6}$ -иҗ $\frac{5}{6}$ җинтнь оз роз. Воштам 2 әтсаиҗ әтик әтса да поснәтам сижә кваҗәт торрезә: $\frac{6}{6}$ да $\frac{2}{6}$ лоас $\frac{8}{6}$. Сизкә:

$$2\frac{1}{3} - \frac{5}{6} = 2\frac{2}{6} - \frac{5}{6} = 1\frac{8}{6} - \frac{5}{6} = 1\frac{3}{6} = 1\frac{1}{2}.$$

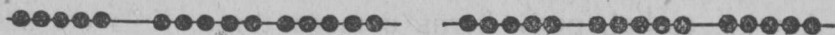
Льддәслиҗ тор аzzәм.

1. Колә 15-иҗ аzzынь $\frac{1}{3}$.

Льддәс 15 мыҗаләтма провка вьып 15 зуҗокәп (19 җерт.).

Медвь аzzынь 15-иҗ $\frac{1}{3}$, колә 15 јукнь 3-ән.

$$15:3=5.$$

19 çert.

20 çert.

Сіз-зә, медвь һддәслиҗ аззынь $\frac{1}{4}$, колә сижә јукнь 4-ән, медвь аззынь $\frac{1}{5}$, колә сижә јукнь 5-ән i. s. оз.

2. Колә 15-иҗ аззынь $\frac{2}{3}$. Аззам перво 15-иҗ $\frac{1}{3}$. Ета пonda 15 јукам 3-ән (20 çert.).

$$15:3=5.$$

15-иҗ $\frac{1}{3}$ лоә 5. Медвь аззынь $\frac{2}{3}$ ета һддәслиҗ, колә 5-сә воҗнь 2-иҗ:

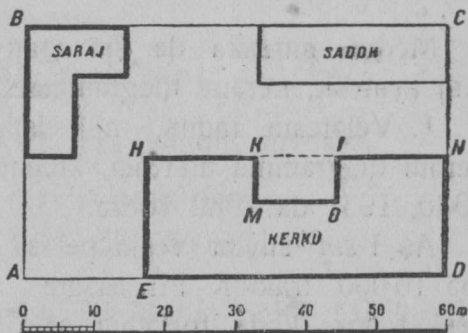
$$5 \cdot 2 = 10.$$

Сіз-зә, медвь һддәслиҗ аззынь $\frac{3}{4}$, колә сижә јукнь 4-ән да сеәм торресә воҗнь 3-ә; медвь һддәслиҗ аззынь $\frac{4}{5}$, колә сижә јукнь 5-ән да сеәм торресә воҗнь 4-ә i. s. оз.

Plan da mastav.

Мастав јълиҗ. 21 çerтозын risujтәм usaдвалән plan. Plan uvtьn nuәтәм veškьt viz, kәda vьlә pasjemas јukәм mez — torrez. Вьд ьзьт јukәмьs pasjә 10 m, uçәt јukәм 1 m. Eтeәm јukәм vizьs sušә mastavән. Mijан planьn 1 mm воҗтәм 1 m тујә.

Plan җәrti vizzez merajtәм. 1. Mastav җәrti роzә тәднә, тьј ьздаәҗ

21 çert.

вѣліш нѣа прѣдметтѣ, кѣдна планѣн чѣрѣтѣмаш учѣтзѣка. Этѣ роуѣ кернѣ сѣркулѣн.

Аву-кѣ сѣркулѣ, роуѣ кернѣ вумага торѣн. Колѣ етѣ ву-мага тор вѣлѣ вузѣтнѣ планлѣш мастав да сѣжѣн і мерѣйтѣснѣ.

2. Мерѣйтѣм, мѣж куза вѣшкѣтпѣлѣса $ABCD$ му учѣстоклѣн гранѣцаѣс. Сѣлѣн ладоррес: 60 m , 35 m , 60 m да 35 m . Этѣла-алам нѣжѣ:

$$60\text{ m} \times 2 = 120\text{ m},$$

$$35\text{ m} \times 2 = 70\text{ m},$$

$$120\text{ m} + 70\text{ m} = 190\text{ m}.$$

План шѣрти пlossад тѣдѣм. 1. Медвѣ тѣднѣ пlossад вѣшкѣтпѣлѣса $ABCD$ му учѣстоклѣш, колѣ мастав шѣрти аззѣснѣ, мѣж куза да мѣж пашта сѣжа, мѣдноз сунѣ, тѣднѣ AB да AD ладорреслѣш кузасѣ да лѣѣм лѣдѣссесѣ ѣтамѣдкѣт вошнѣ.

$$AB = 35\text{ m} \text{ да } AD = 60\text{ m}, \text{ сѣзкѣ:}$$

$$60\text{ кв. м} \cdot 35 = 2100\text{ кв. м}.$$

2. Медвѣ тѣднѣ, вѣзѣт-жа керку увтѣн пlossад, колѣ мерѣйтнѣ вѣшкѣтпѣлѣса $EHND$ фигуралѣш пlossад, сѣварѣн мерѣтнѣ вѣшкѣтпѣлѣса $KMOI$ фигуралѣш пlossад да чѣнтнѣ сѣлѣш пlossадсѣ первѣjšа пlossадлѣш.

Вѣшкѣтпѣлѣса дѣаграммѣез.

Медвѣ вуузѣка да шѣн озѣн мѣтѣавнѣ, мѣж вѣзѣтзѣк да мѣж учѣтзѣк, керѣнѣ дѣаграммѣез.

1. Вѣлѣтѣам тѣднѣ, мѣж вѣштѣлѣ дѣаграмма. 22 чѣрѣозѣн керѣм дѣаграмма мѣтѣлѣ, кѣнѣм трактор керѣмаш СССР-ѣн 1930, 1931 да 1932 воѣзѣ.

Аш 1 см сувда вѣшкѣтпѣлѣса фигурѣлѣн 1 см сувда тор лѣѣ 10000 трактор. Мѣ аззам, сулгалѣнлѣш чѣрѣозѣн воштѣм вѣшкѣт виз, кѣда торѣжѣтѣм санѣтѣметраѣзѣ да зѣн санѣтѣметраѣзѣ.

Diagrammaың қоға роға казавнь, веşkытpeлeca фигура, кeдa мьтчалe кьным трактор лeзeмaш 1930-eт вoe, 1 см-eн лaзмьтзьк; eтa шeрти вeрмaм сунь: eтa вoe тракторрeс лeзeмaш 10 000-шa жeeазьк, тoкo 5 000 гeгeр. Сиззe роға казавнь, 1932 вoe тракторрeсe лeзeмaш 10 мьмдaйш unазьк.

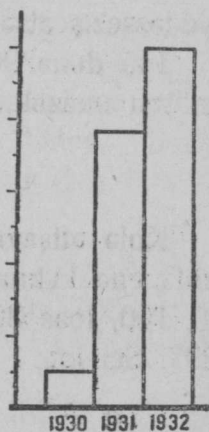
Pondam-kə santimetraa liņejkaeн me-rajtnь veškыtpeлeca figuraliш suvdasə, mi azzam: pervəjša veškыtpeлeca figurabyш suvdanas $\frac{1}{2}$ см, məдыс — 4 см гeгeр, kuiməтыс — 5 см. Eтa шeрти роға vištavnь: eнa voeзa тракторрeс vəli лeзeмaш 5 000, 40 000, 50 000.

2. Keram diagramma, kəda pondas мьтчавнь, кьным трактор vələмaш СССР-ьн.

1929 вoe vələмaш 35 000 трактор.

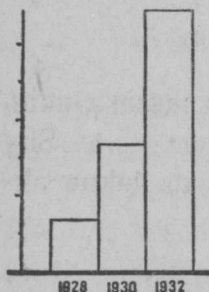
1930 " " 80 000 "

1932 " " 175 000 "

22 çert.

Бьд воша тракторрeз pondam мьтчавнь veškыtpeлeca figuraezəн сь шeрти, кьeам вoe кьным трактор vələмaш. Tədam, мьј suvda kolas kernь eнə veškыtpeлeca figuraeсə.

23 çert.

Boşam 1 mm suvda veškыtpeлeca figurabyш 5 000 трактор тujə. Мьј suvda kolə kernь veškыtpeлeca figura, kəda vištalis-вь, кьным трактор vələмaш 1928 вoe, tədam 5 000-əп 35 000 jukəмəп:

$$35\,000 \text{ tr.} : 5\,000 \text{ tr.} = 7 \text{ (mm).}$$

Siz-zə azzam mədk veškыtpeлeca figuraliш suvdasə:

$$8\,000 \text{ tr.} : 5\,000 \text{ tr.} = 16 \text{ (mm).}$$

$$175\,000 \text{ tr.} : 5\,000 \text{ tr.} = 35 \text{ (mm).}$$

Əni mijə tədam-ņi, veškыtpeлeca figuraez kolə kernь suvdanas 7 mm, 16 mm, 35 mm. Paštabyш-zə ылəп vєрmas loпь kəт кьeам (23 çert.).

Тәд вьльн ләддәшәм.

Әтлааликә гәгрәстәм. Әтлаалам 145 да 98. Ета ләддәссезиш әтсә позә гәгрәснъ.

145 дьнә 98 тужә содтам 100, лоас 245. Но мијә 2 әтсаән содтим уназък, сижән чинтам 2, колас 243. Сиз ләә:

$$145 + 98 = 243.$$

Колә әтлаавнъ 199 да 98. Медвь кокнитък вәли кернъ, колә енә кькнан ләддәссә гәгрәснъ. Әтлаалам нь тужә 200 да 100, лоас 300. Әни естиш колас 3 әтса вәр чинтнъ. Колас 297. Сиз ләә:

$$199 + 98 = 297.$$

Чинтикә гәгрәстәм. Колә 235-иш чинтнъ 98. Естән сиз-зә, кьз i әтлааликә, позә 98-сә гәгрәснъ. Сь тужә чинтам 100, лоас 135. Но мијә 2 әтсаән чинтим уназък, сижән 135 дьнә содтам 2-ә, лоас 137. Сиз ләә:

$$235 - 98 = 137.$$

25-ән воштәм. Ләддәс вошнъ-кә 100-иш да әкшансә јукнъ 4 әтзда торјә, сек вьд торас ләддәсьс лоас воштәм 25-иш. Сиз-кә, 25-иш воштәмсә позә кернъ сиз: вошнъ 100-иш да јукнъ әкшансә 4-ән. Суам:

$$124 \cdot 25 = (124 \cdot 100) : 4 = 12\,400 : 4 = 3\,100.$$

Медвь ләддәс вошнъ 25-иш, колә сижә вошнъ 100-иш да әкшансә јукнъ 4-ән.

125-ән воштәм. Ета мьмдайш воштәмсә позә кернъ кьк керәмән — вошнъ 1000-иш да јукнъ 8-ән. Суам:

$$96 \cdot 125 = (96 \cdot 1\,000) : 8 = 96\,000 : 8 = 12\,000.$$

Медвь ләддәс вошнъ 125-иш, колә сижә вошнъ 1000-иш да әкшансә јукнъ 8-ән.

25-эн жукәм. Колә жукнь 4500 лис вумага сиз, медвь вьд местаьн вәлл 25 лисән. Къньм лоас места?

Ета задаҗасә колә кернь жукәмән: 4500:25.

Пуктам: 4500 лисә җөезән:

$$4500:100=45.$$

Лоас 45 җо. Әни вьд җосә торҗәтам-кә әтмьмдаән поллаә, вьд местаьн лоас 25 лисән. Әни абу җәкьт i тәднь, къньм мстаә роҗас жукнь 45 җо. Колә токо 45 воҗнь 4-иҗ.

$$45 \cdot 4 = 180.$$

Медвь 4500 жукнь 25-ән, миҗә 4500 жуким 100-ән да жукәссә воҗтим 4-иҗ. Мижан петис 180.

$$4500:25 = (4500:100) \cdot 4 = 45 \cdot 4 = 180.$$

Медвь льддәс жукнь 25-ән, колә сиҗә жукнь 100-ән да жукәссә воҗнь 4-иҗ.

125-ән жукәм. Колә 45 000 жукнь 125-ән. Әтик җурьсн 125 — лоә 8-иҗ, 45 000 жукам 1 000-ән да жукәссә воҗтам 8-иҗ.

$$45\,000:125 = (45\,000:1\,000) \cdot 8 = 45 \cdot 8 = 360.$$

Медвь льддәс жукнь 125-ән, колә сиҗә жукнь 1 000-ән да жукәссә воҗнь 8-иҗ.

Торреҗән воҗтәм. Колә 35 воҗнь 12-иҗ. Льддәс 12 лоә, 6-иҗ воҗнь-кә 2. Ета җәрти, 35 воҗтам-кә 2-иҗ да лоәм әк-җансә воҗтам есә 6-иҗ, миҗан 35-ьс лоас воҗтәм 12-иҗ. Ета роҗә азьнь то кьеәм табика җәрти:

$$\begin{array}{cccccc} 35 & 35 & 35 & 35 & 35 & 35 \\ 35 & 35 & 35 & 35 & 35 & 35 \\ \hline 35 \cdot 12 = 35 \cdot 2 \cdot 6 = 70 \cdot 6 = 420 \end{array}$$

Сиз-зә воҗтам:

$$72 \cdot 18 = 72 \cdot 2 \cdot 9 = 144 \cdot 9 = 1\,296$$

$$25 \cdot 56 = 25 \cdot 4 \cdot 14 = 100 \cdot 14 = 1\,400$$

Torrezən jukəm. Kolə 256 juknъ 8-ən. Љddəs 8 em əkşan 2·2·2. Eta şerti 256 jukam-kə kuimiş 2-ən, mijan Љddəs 256 loas jukəm 8 ətъzda torjə.

$$256:8 = 256:2:2:2 = 32$$

Siz-zə jukam:

$$1\ 000:4 = 1\ 000:2:2 = 250$$

$$444:12 = 444:4:3 = 111:3 = 37$$

Unapasa Љddəssez nomerujtəm.

Љddəslən klassez. 1. Şurssez Љddənъ ətik şurşan 1 000 şursəz siz-zə, kьz i ətsaez — ətik ətsaşan 1 000 ətsaəz.

$$1\ 000\ \text{ətsaiş} = 1\ \text{şurs.}$$

$$1\ 000\ \text{şursiş} = 1\ \text{millon.}$$

Millonnez Љddənъ ətikşan 1 000 millonəz siz-zə, kьz i ətsaez.

$$1\ 000\ \text{milloniş} = 1\ \text{millard.}$$

2. Ətsaeziş, şursseziş, millonneziş da milliarddeziş arkmənъ bьdsa Љddəssez. Suam:

257 ətsa

345 şurs 345 şurs 127 ətsa

968 million 368 m|n. 345 şurs 127 ətsa

785 milliard 785 m|rd. 368 m|n. 345 şurs 127 ətsa

Ətsaeziş arkmənъ I klaslən Љddəssez. Medozza klasъn bьdəs Љddəsses 1-şan 999-əz.

257 — I klasiş Љddəs, setən I klasiş 257 ətsa.

Şursseziş arkmənъ II klaslən Љddəssez. Mədik klasъn bьdsa şurssez ətik şurşan 999 şursəz.

345 şurs — II klasiş Љddəs. Setən II klasiş 345 ətsa.

Kuimət klasъn bьdsa millonnez ətik millonşan 999 millonəz.

Nolət klasъn bьdsa milliarddez ətik milliardşan 999 milliardəz.

ԼԻԴԴՁՅԼՆ ՐԱԶՐՋԱԴԴԵԶ. 1. Սրոտճ ԲՏԱ Ի-ՅԱ ՐԱԶՋԱԴԻՑ ԲՏԱ.

10 ԲՏԱԻՑ = 1 ճԱՏ; ճԱՏ — 2-ԻԿ ՐԱԶՐՋԱԴԼՆ ԲՏԱ
 10 ճԱՏԻՑ = 1 ՏՕ; ՏՕ — 3-ԲՏ ” ”
 10 ՏՕԻՑ = 1 ՏՍՐՏ; ՏՍՐՏ — 4-ԲՏ ” ”
 10 ՏՍՐՏԻՑ = 1 ճԱՏ ՏՍՐՏ; ճԱՏ ՏՍՐՏ — 5-ԲՏ ” ”
Ի Տ. ՕՅ.

ԽՅԻՏՅԿ ՐԱԶՐՋԱԴԼՆ ԲՏԻԿ ԲՏԱԽՆ ԼՕՁ ՕՐԴՇԱ ԱՇԲՏՅԿ ՐԱԶՐՋԱԴԻՑ 10 ԲՏԱ.

2. 257 ԲՏԱԽՆ 7 ԲՏԱ, 5 ճԱՏ ԴԱ 2 ՏՕ.

7 ԲՏԱ — 1-ՅԱ ՐԱԶՐՋԱԴԼՆ ԼԻԴԴՁՅ: **ՄԵԴՕՅՅԱ ՐԱԶՐՋԱԴՆ ԼԻԴՇՏԵՏ 1-ՏԱՊ 9-ԲՅ.**

5 ճԱՏ — 2-ԻԿ ՐԱԶՐՋԱԴԼՆ ԼԻԴԴՁՅ: **ՄԵԴԻԿ ՐԱԶՐՋԱԴՆ ՅԵԴՏԱ ԴԱՏՏԵՏ 1 ճԱՏՏԱՊ 9 ճԱՏՅ.**

2 ՏՕ — 3-ԲՏ ՐԱԶՐՋԱԴԼՆ ԼԻԴԴՁՅ: **ԿՍԻՄԲ ՐԱԶՐՋԱԴՆ ՅԵԴՏԱ ՏՕԵՅ — 1 ՏՕՏԱՊ 9 ՏՕԲՅ.**

257-Բ ՔՐԵՆԻ 1-ՅԱ ՐԱԶՐՋԱԴԻՑ 7 ԲՏԱ, 2-ԻԿ ՐԱԶՐՋԱԴԻՑ 5 ԲՏԱ ԴԱ 3-ԲՏ ՐԱԶՐՋԱԴԻՑ 2 ԲՏԱ.

ԵՆԱ 1-ՅԱ, 2-ԻԿ ԴԱ 3-ԲՏ ՐԱԶՐՋԱԴՅ ԱՐԿՄԲԴՆԻ Ի ԿԼԱՏ.

ՕՅՅԱ ՏԲԴԻ ՄԻՅՁ ՎԵՐՄԱՄ ՎԻՏԱՎՆԻ: **4-ԲՏ ՐԱԶՐՋԱԴՆ ՅԵԴՏԱ ՏՍՐՏՏԵՅ — 1 ՏՍՐՏՏԱՊ 9 ՏՍՐՏՅ.**

5-ԲՏ ՐԱԶՐՋԱԴՆ ճԱՏ ՏՍՐՏՏԵՅ — ԲՏԻԿ ճԱՏ ՏՍՐՏՏԱՊ 9 ճԱՏ ՏՍՐՏՅ.

6-ԲՏ ՐԱԶՐՋԱԴՆ ՏՍՐՏ ՏՕԵՅ — 1 ՏՕ ՏՍՐՏՏԱՊ 9 ՏՕ ՏՍՐՏՅ.

4-ԲՏ, 5-ԲՏ ԴԱ 6-ԲՏ ՐԱԶՐՋԱԴՅ ԱՐԿՄԲԴՆԻ ԻԿ ԿԼԱՏ; Ի ՏԻՅ ՕՅ.

3. ԵՏԱ ԽԱՎԻՇԱԽՅ ՄԻՏՇԱԼԵ, ԿՅՅ ԼԻԴԴՁՅ ՐԱԶՐՋԱԴԴԵՏ ԴԱ ԿԼԱՏԵՏ ՏՍԼԱԼՆԻ ԲՏԱՄԵԴ ԿՕԼԱՏՆ.

Միլլիարձեզլն կլաս (IV կլաս)			Միլլոնեզլն կլաս (III կլաս)			ՏՍրսեզլն կլաս (II կլաս)			ԲՏաեզլն կլաս (I կլաս)		
ՏՕ մ րձ.	ՃԱՏ մ րձ.	Մ րձ.	ՏՕ մ ն.	ՃԱՏ մ ն.	Մ ն.	ՏՕ ՏՍՐՏ.	ՃԱՏ ՏՍՐՏ.	ՏՍՐՏ.	ՏՕԵՅ	ԴԱՏՏԵՅ	ԲՏԱԵՅ
12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

Uvdəriş rjadın gizəmaş lıddəssezlən razrjaddez, a vlişas klassez. Etə tablıcasə kolə lıddənlə to klz: ətsaez arkmətənlə lıddəssezliş 1-za razrjad; dassez — 2-ik razrjad; soez — 3-ət razrjad. Medozza klas, lıbo ətsaezlən klas, arkmə 1-za, 2-ik da 3-ət razrjadı; i siz oz.

4. Lıddəs 785 mırd. 968 mın. 345 şurs 127 ətsa əksə 4 klasiş.

Setən:

I klasiş 127 ətsa	III klasiş 968 ətsa
II " 345 "	IV " 785 "

Etə-zə lıddəsəş əksə 12 razrjadı. Setən:

1-za razrjadı 7 ətsa	4-ət razrjadı 5 ətsa
2-ik " 2 "	5-ət " 4 "
3-ət " 1 "	6-ət " 3 " i s. ozl.

Gizəmənlə nomerujtəm. Gizikə lıddəssezə torjətənlə klassezə da razrjaddezə: lıdpsələn 1-za razrjad gizşə vəşkıtlənşən 1-za mestə; mədik razrjad — mədik mestə i s. ozl.

Lıddəssez gizşənlə das pasən, lıbo lıdpsən:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 da 0.

Ətik lıdpsən pozə mıtçavnə kət kbeəm razrjadı ətsaezliş lıddəs. Mestəş-zə sılən petə sılən, kbeəm ətsaez etə lıdpsəş pasjə. Siz, lıdpsə 5 vermas pasjənlə i vit əsta, i vit şurs, i vit millon. Medvə pasjənlə 5 ətsa, lıdpsə 5 gizənlə 1-za mestə; medvə pasjənlə 5 şurs, — 4-ət mestə i siz oz.

Gizikə lıddəsəş ozlan təd vılən jukənlə klassezə, a sıləgənlə medvət klassən gizənlə vıdəs classesə. Kbeəmkə razrjad-kə avı lıddəsəş, sılə mestə gizənlə nul.

Gizam primer tujə lıddəs 34 mın. 207 şurs 225 ətsa:

34207225

Вьдса льддәссеҗ әтлааләм да җинтәм.

Әтлааләм. Әтлааләм 3457, 483 да 1257.

$$\begin{array}{r} 3457 \\ + 483 \\ \hline 1257 \\ \hline 5197 \end{array}$$

Әтлаавнь кьньмкә льддәс — лә азьнь сеем льддәс, кьдаьн сьньм әтса, кьньма нija вьдән җетәм льддәсьн.

Әтласлән везҗәм. Әтлааләм 348 да 122, ләс 470.

$$\begin{array}{r} 348 \\ + 122 \\ \hline 470 \end{array}$$

Боҗтам әтик содтан 30-ән ьзьтзькә. Сек әтласьс ләс 30-ән ьзьтзьк.

$$(348 + 30) + 122 = 470 + 30 = 500$$

Боҗтам әтик содтан 20-ән уҗәтзькә. Сек i әтласьс ләс 20-ән уҗәтзьк.

$$348 + (122 - 20) = 470 - 20 = 450$$

Әтлас содә ливо җинә сьмдаән, мьмдаән содә ливо җинә содтан.

Җинтәм. 1. Газетвүзалиҗ вүзаләм 145 номер „Pravda“ да 65 номер „Izvestia“. Кьньм номер вьдәссә sija вүзаләм?

$$145 + 65 = 210$$

2. Газетвүзалиҗ вүзаләм 210 номер „Pravda“ да „Izvestia“, нь коләсьн вәләмәҗ 145 номер „Pravda“. Кьньм номер „Izvestia“ sija вүзаләм?

$$210 - 145 = 65.$$

Әтлааләм-кә 145-сә да 65, ләс 210; җинтам-кә әтласиҗ — 210-иҗ содтан 145, коләс мәд содтаньс. Sijән җинтәмсә суәнь әтлааләм җәрти вәралән керәмән.

Әтласиҗ-кә, кәдә аркмис кьк содтанән, җинтам әт содтансә, мижан коләс мәд содтаньс.

3. 210-ի ԿԻՆՏԱՄ 145, ԿՈԼԱՏ 65. ՏՈԴՏԱՄ 145 ԴՆՈՒ 65, ԽՈՏ 210.

$$210 - 145 = 65.$$

$$145 + 65 = 210.$$

ՏՈԴՏԱՄ-ԿՔ ԿԻՆՏԱՆ ԴՆՈՒ ԿՈԼԱՆ, ՔԵՏԱՏ ԿԻՆԱՆ.

4. 210-ի ԿԻՆՏԱՄ 145, ԿՈԼԱՏ 65. ԿԻՆՏԱՄ 210-ԻՏ 65, ԿՈԼԱՏ 145.

$$210 - 145 = 65.$$

$$210 - 65 = 145.$$

ՇԱՐԿԻՆԻ-ԿՔ ԿԻՆԱՆ ԴՆԻՏ ԿՈԼԱՆ, ՔԵՏԱՏ ԿԻՆՏԱՆ.

ԿՈԼԱՆԼՈՒՆ ՎԵՅՏՄ. 210-ի ԿԻՆՏԱՄ 145.

$$210 - 145 = 65.$$

1. ԿԻՆՏԱՆ 210 ԵՅԺԵՏԱՄ 30-ՁՆ. ՄԻՅԱՆ ԿՈԼԱՆԻՏ ԵՅԺԱՏ 30-ՁՆ-ՅՔ. ԵՏԱ ՔԵՏՔ ՏԵՏՏԱՆ, ՄԵԼԱ ՄԻՅՔ ԵՅԺԵՏԻՄ ՏԵՏՄ ԿԻՆՏԱՆՏՔ.

$$(210 + 30) - 145 = 65 + 30 = 95$$

ԿԻՆԱՆ 210 ԿԻՆՏԱՄ 40-ՁՆ. ԿՈԼԱՆ ԿԻՆԱՏ 40-ՁՆ-ՅՔ. ԵՏԱ ՔԵՏՔ ՏԵՏՏԱՆ, ՄԵԼԱ ՄԻՅՔ ԿԻՆՏԻՄ ԿԻՆԱՆՏՔ.

$$(210 - 40) - 145 = 65 - 40 = 25.$$

ԿՈԼԱՆ ԵՅԺՔ ԼԻՅՈ ԿԻՆՔ ՏԵՄԺԱՁՆ, ՄԵՄԺԱՁՆ ԵՅԺՔ ԼԻՅՈ ԿԻՆՔ ԿԻՆԱՆ ԼԿԺԺՔՏ.

2. ԿԻՆՏԱՆ 145 ԵՅԺԵՏԱՄ 20-ՁՆ. ԿՈԼԱՆԻՏ 65 ԿԻՆԱՏ 20-ՁՆ-ՅՔ. ՄԻՅՔ ԿԻՆՏԻՄ ԱՆԱՅԿ, ՏԻՅՈՆ յԵԵԱՅԿ ԿՈԼՔ.

$$210 - (145 + 20) = 65 - 20 = 45.$$

ԿԻՆՏԱՆ 145 ԿԻՆՏԱՄ 30-ՁՆ. ԿՈԼԱՆ 65 ԵՅԺԱՏ 30-ՁՆ. ՄԻՅՔ ԿԻՆՏԻՄ յԵԵԱՅԿ, ՏԻՅՈՆ ԱՆԱՅԿ Ի ԿՈԼՔ.

$$210 - (145 - 30) = 65 + 30 = 95.$$

ԿՈԼԱՆ ԵՅԺՔ ՏԵՄԺԱՁՆ, ՄԵՄԺԱՁՆ ԿԻՆՔ ԿԻՆՏԱՆ. ԿՈԼԱՆ ԿԻՆՔ ՏԵՄԺԱՁՆ, ՄԵՄԺԱՁՆ ԵՅԺՔ ԿԻՆՏԱՆ.

ԴԱՏՔՏԱ ԴՐՈՅՅԵՅ ՆՈՄԵՐՈՒՅՏՄ.

ՎԵՅՔՐՏՄ. ԴԱՏՔՏԱ ԴՐՈՅՅՈՒՆ ՏԱՏՔ ՏԵԵՄ ԴՐՈՅ, ԿՔԺԱԼՈՆ ՆՄԱՆԵՆՏԵԼԻՏ 10, 100, 1000, ՄՔԺՈՅ ՏԱՆԻ, ՆԱԼԼԵՅՈՒՆ ՁՏԱ.

ՏԻՅ: $\frac{17}{100}$, $\frac{1}{10}$ — ԴԱՏՔՏԱ ԴՐՈՅՅԵՅ, Ա $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{12}$ — ՕՎԿՆՈՎԵՆՆՔՅ ԴՐՈՅՅԵՅ.

Ətaməd kolasıñ dasət torrezlən otnoseñqo.
 1 ətsaıñ 10 dasət; 1 ətsaıñ 100 şoət. Eta şerti 1 dasət = 10 şoət. Etə əibzdaşəmsə pozə azzıñ metra vıñn: 1 *dm* — metralən dasət tor; 1 *sm* — metralən şoət tor.

Кыз 1 *dm* = 10 *sm*, to metralən 1 dasət tor loə metralən 10 şoət tor.

Siz-zə pozə tədnı: 1 şoət torıñ — 10 şursət. Siz:

- 1 ətsa = 10 dasət;
- 1 dasət = 10 şoət;
- 1 şoət = 10 şursət;
- 1 dasət = 100 şursət.

Dasəta drovbezlən arkməm. Dasəttezıñ, şoəttezıñ da şursəttezıñ arkməñ dasəta drovbez.

Primer 1. Tavlıcaıñ ozza lıddəs kerəm 3 dasətiş 7 şoətiş.

1 dasət = 10 şoət.

3 dasət = 30 şoət.

Sizkə, 3 dasət da 7 şoət = 37 şoət.

Ətsaez	Dasətiş	Şoəttez	Şursəttez
	3	7	
	3	7	5
3	2	4	

Primer 2. Tavlıcaıñ mədik lıddəs kerəm 3 dasətiş 7 şoətiş 5 şursət.

- 1 dasət = 100 şursət; 1 şoət = 10 şursət;
- 3 dasət = 300 şursət; 7 şoət = 70 şursət.

Eta şerti 3 dasətiş 7 şoətiş da 5 şursət.

Bər, 375 şursət torjaşə siz: 375 şursət = 300 şursət + 70 şursət + 5 şursət. 300 şursət = 3 dasət, a 70 şursət = 7 şoət, sıjən 375 şursət loə 3 dasət, 7 şoət da 5 şursət.

Primer 3. Tavlıcaıñ kuimət lıddəs, kəda əktəm 3 ətsaıñ 2 dasətiş da 4 şoətiş, lıddışşə to kыз: 3 vıdsə da 24 şoət.

Gizəmən nomerujtəm. 1. Təd vılə voştam, kəəñ mijə pravilo azzım vıdsə lıddəşsez nomerujtikə, kыk ordçən sulalan razrjadıñ veşkıtlıq razrjadıñ ətsaez 10-ış uçətzbkəş sulga-

laŋ razrjadış ətsaezşa. Suam: 1 das 10-iş 1 şoşa uçatzık. Eta pravilo şerti pondam giznı i dasəta drovbez.

Primer tujə gizam drov — 3 vıdsa da 24 şoət. Torjətam siyə razrjaddeza 3 vıdsa 24 şoət = 3 vıdsa 2 dasət da 4 şoət.

Gizam 3 vıdsa. Dasətı 10-iş ətsaşa uçatzık: eta şerti 2 dasət kolas suvtətnı 3 vıdsaşan veşkıtlanə. 3 vıdsa gizəm vərnı suvtətam vəza çut, kəda vıdsaesə jansətas torrezkət. Şoəttezlən lıdpaş — 4 suvtətsə dasəttezşan veşkıtlanə. Vıd-sən gizəmı eta lıddəslən loas: 3,24.

Vəza çut vərnı veşkıtlanə gizəni:

medozza mestə — dasəttez,

mədik mestə — şoəttez,

kuimət mestə — şursəttez.

Lıddəs 37 şoət gizşə 0,37;

Lıddəs 1 vıdsa 25 şursət gizşə 1,025.

2. Lıddam drov 2,037. Setən 2 ətsa, 3 şoət 7 şursət.

1 şoət = 10 şursət;

3 şoət = 30 şursət.

30 şursət da 7 şursət = 37 şursət.

Eta şerti lıddam: 2 vıdsa da 37 şursət.

3. Medvı giznı dasəta drov, medoz gizəni sılış vıd-saesə da suvtətnı nı vərə vəza çut. Svərnı gizəni tor-resə, kəz i vıdsa lıddəs. Kəz kəəm kə torrez avıaş, nı mestə suvtətnı nullez.

Kər drovı eməş toko dasət torrez, sek vəza çut vərnı pondas sulavnı etik lıdpaş.

Kər drovı eməş şoət torrez, vəza çut vərnı pondasə sulavnı kək lıdpaş.

Kər drovı eməş şursət torrez, vəza çut vərnı pondasə sulavnı kuim lıdpaş.

Medvı lıddətı dasəta lıddəs, ozlaŋ lıddətəni sılış vıdsaesə, svərnı drovsə, kəda suəni nija torrez nımən, kədnə pasjə veşkıtlanşan dorış lıdpaş.

Dasəta drovbez mədkodşətəm. 1. Posnətam 5 dasət tor şəttəzə: $0,5 = 0,50$. Ena kəknan drovəb ətəzdaəş. Oz vaçkişə nija ətaməd vələ sijen, mija ətikəb kerəm ətsa dasət torreziş, a mədəb — şəət torreziş.

2. Bər: $0,70 = 0,7$. Ena drovbes ətəzdaəş, kə i ətəb kerəm şəttəziş, a mədəb — dasətteziş.

Dasəta drovlən ызdaəb oz vezşb, veşkətlanşan-kə giznə bə verdə libo çarkənb sə verdiş nuləz.

3. Ləddəs 3,25 posnətam şəət torrezə. Loas: $3,25 = 352$ şəət.

4. 3,2 posnətam şursəttəzə. Sədtam etə drov dənə veşkətlanşan kək nul — 3,200, çarkam vəza çut da sədtam kəv — şursə: 3200 şursət.

5. Jansətam vədsaesə 347 dasətiş. Ətsəbn 10 dasət. Siz-kə, pozə sunə: 347 dasətn sənəm vədsa ətsa, kəbnmiş 10 dasət pozəs vəşnə 347 dasətiş, loas 34 ətsa; $347 \text{ dasət} = 34,7$.

6. Jansətam vədsaesə 560 şəətiş. Medvə etə kernə, torjətam vəza çutən veşkətlanşan 2 lədras; loas 5,60 libo 5,6.

Bzda şərti dasəta drovbez vizətəm. Boştam kək drov: 0,32 da 0,298 da pondam vizətənb, kəda ызtəzək. Kerəm nija ətəzda torrezə. Etə ponda 0,32 posnətam şursət torrezə: $0,32 = 0,320$. Etə şərti pozə sunə: 0,320-əb 0,298-şa ызtəzək, sizkə i 0,32-əb 0,298-şa ызtəzək.

Metraa şiştemaiş nima ləddəssez mədkodşətəm. 1. Posnətam 32 m sanşimetraezə. $3,2 m = 3,20 m$. Mijə ozza şərti tədam: 20 şəət metra = 20 sm. Sizkə, $3,2 m = 3 m 20 sm$. Etə şərti, $3,2 m = 320 sm$.

2. Pərtam 4 m 2 dm 5 sm metraezə. Mijə tədam 4 m 2 dm 5 sm = 4 m 25 sm, a 25 sm = 25 şəət tor metra. Sek 4 m 2 dm 5 sm = 4,25 m.

Siz-zə 5 saş 20 ur = 5,2 saş.

Dasəta drovbez ətləaləm da çintəm.

Dasəta drovbez ətləaləm. 1. Ətləalam 0,3 da 0,7 3 dasət da 7 dasət, loas 10 dasət, libo 1; $0,3 + 0,7 = 1$.

2. Ətlalam 0,7 da 0,5; 7 dasət da 5 dasət, loas 12 dasət
 livo 1,2; $0,7 + 0,5 = 1,2$.

3. Ətlaalam 4,758 da 0,82. Oziş sodtanbş arkmə 4 ətsaiş
 7 dasətiş 5 şoətiş da 8 şursətiş. Mədbş — 8 dasətiş da 2 şoə-
 tiş. Pondam ətlaavnş: 2 şoət 5 şoətkət, 8 dasət 7 dasətkət.
 Medvbş ne soraşnbş, gizam ət sodtansə mədbş uvtə siz, medvbş
 ətsaez vəlisə ətsaez uvtbn, dasəttez — dasəttez uvtbn, şoəttez —
 şoəttez uvtbn i siz ozl. Petas ətlas 5,578.

$$\begin{array}{r} + 4,758 \\ + 0,82 \\ \hline 5,578 \end{array}$$

Medvbş ətlaavnş dasəta drovbez, gizənbş ətsə mədbş
 uvtə siz, medvbş ətsaez vəlisə ətsaez uvtbn, dasət torrez
 dasəttez uvtbn i siz ozl. Şvbərbn ləddəssesə ətlaalənbş
 meduçət torrezşan.

Dasəta drovbez çintəm. 1. Çintam 1-iş 0,3. Ət-
 saşn 10 dasət. 10 dasətiş boştam 3 dasət, kołas 7 dasət;
 $1 - 0,3 = 0,7$.

2. 1,2-tş çintam 0,7; 1,2 — ətzda 12 dasətkət. 12 dasətiş
 çintam 7 dasət, kołas 5 dasət; $1,2 - 0,7 = 0,5$.

3. Çintam 12,56-iş 3,7. Gizam 12,56 uvtə 3,7 siz
 medvbş ətsaez vəlisə ətsaez uvtbn, dasəttez — dasəttez uvtbn.
 Çintam dasətteziş dasəttez, ətsaeziş ətsaez. Kołas 8,86.

$$\begin{array}{r} - 12,56 \\ - 3,7 \\ \hline 8,86 \end{array}$$

Medvbş ətik dasəta droviş çintnbş mədikə, nijə gizənbş
 ətzs uvtə mədsə siz, medvbş ətsaez vəlisə ətsaez uvtbn,
 dasəttez dasəttez uvtbn i siz ozl. Şvbərbn ət ləddəssə
 çintənbş mədşis meduçət torrezşan.

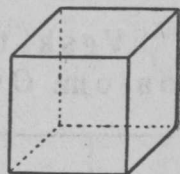
Çintam esə 5,3-iş 3,785. $5,3 = 5,300$, to:

$$\begin{array}{r} - 5,300 \\ - 3,785 \\ \hline 1,515 \end{array} \quad \text{livo zenbtzka:} \quad \begin{array}{r} - 5,3 \\ - 3,785 \\ \hline 1,785 \end{array}$$

Куб да веşkьтpeлэса парaлeлeпeд.

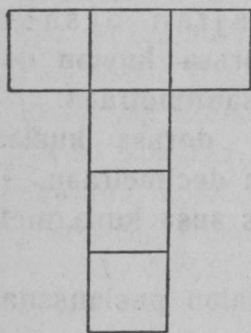
Куб. Кублэн кваҭ гран (24 ҫeт.). Увтiш гpaнбс, кэдa вьлн куб сулалэ, сушэ увтiш podэн. Вевдэришбс — вевдэриш podэн. Мукэд гpaннeз — вoкиш гpaннeзэн. **Кублэн вьд гpaнбс — квaдpaт.** Кублэн гpaннeс этьздаэш. Кваҭнан гpaнiш согмэ сьлэн вьвт.

Кублэн сija мeстaбс, кьтэн этлaашэнь ливo крeстaшэнь сьлэн кьк гpaн, сушэ дoгьсэн. Куим гpaн этлaашэнь этик ҫуьтн.

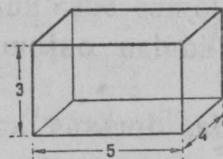

24 ҫeт.

Куб вьвтлэн развjортка. Керaм кaр-тонiш куб да сувтэтaн сija pьзaн вьлэ. Эни pondaм paшкэтнб сиз, медвь вьд гpaннaс сija кулiс pьзaн вьлн. Paшкэтaм пepвo вeшкьтлaнiш гpaн. Медвь eтэ кeрнб, кoлaс кубсэ вундьснб куим дoгьс кузa. Сиз-зэ керaм i сулгaлaнiш гpaнсэ. Эни кoлэм тoгьслиш вундьстaм дoл этик дoгьссэ дa paшкэтaм сija pьзaн вьлэ. Мijан aркмис плoскэj фигуpa,

25 ҫeт.

26 ҫeт.

кэдa сушэ куб вьвтлэн развjорткaэн (25 ҫeт.).

Веşkьтpeлэса парaлeлeпeд. Ве-шкьтpeлэса парaлeлeпeдлэн кваҭ гpaн (26 ҫeт.). Сьлэн увдэриш

гpaнбс увтiш pod тujэ, вевдэриш гpaнбс — вевдэриш pod тujэ. Ве-шкьтpeлэса парaлeлeпeдлэн гpaннeс — вeшкьтpeлэса фигу-рaeз. Парaлeлeпeдлэн этaмэд вeштiш кьк гpaн вepмaсэ лoнб квaдpaттeзэн. Парaлeлeпeдлэн этaмэд вeштiш кьк гpaн этьздаэш.

Веşkьтpeлэса парaлeлeпeд вьвтлэн раз-вjортка.

1. Ве-шкьтpeлэса парaлeлeпeдлiш вьвтсэ сиз-зэ, кьз i кублiш, poзэ paшкэтнб (27 ҫeт.).

2. Tadam, mьj ьzda paralelepipedlən bьdsa vьvtьs, sьlən-kə kuzaьs 5 sm, paštaьs 4 sm da suvdaьs 3 sm.

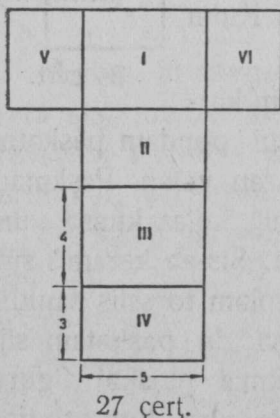
$$15 kv. sm \cdot 2 = 30 kv. sm;$$

$$12 kv. sm \cdot 2 = 24 kv. sm;$$

$$20 kv. sm \cdot 2 = 40 kv. sm;$$

$$30 kv. sm + 24 kv. sm + 40 kv. sm = 94 kv. sm.$$

Veşkьtreləsa paralelepipedlən da kublən ovjom. Ovjom jьliş vezərtas. 1. Kıştam stokanə da

tuisə va: stokaniş valən ovjomьs loas uçətьzk, a tuisiş valən ovjomьs ьzьtzьk.

2. Kıştam posudaə kuim stokan va. Puktam bankaə 3 stokan pesək. Posudaiş vaьslən ovjomьs da bankaiş pesəkьslən ovjomьs loasə ətzьdaəş.

Ovjom merajtan ətsaez.

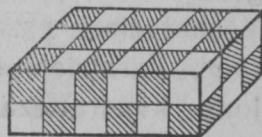
1. 1 sm kuza dorьsa kublən ovjomьs suşə kuva santimetraən.

2. 1 dm kuza dorьsa kublən ovjomьs suşə kuva decimetraən.

3. 1 m kuza dorьsa kublən ovjomьs suşə kuva metraən.

4. Kub formaə posuda, dorьsьs kədalən pьelaңsaңas 1 dm kuza, suşə litraən.

Ovjom merajtəm. 1. Kubokkeziş, dorьsəses kədnьlən 1 sm kuzaəş, teçam veşkьtreləsa paralelepiped, kuzaьs kədalən vəli-vь 6 sm, paštaьs 3 sm da suvdaьs 2 sm (28 çert.). Medvь etə kernь, puktam ordtçən 6 kubok; mijan arkma.) 6 sm kuza, 1 sm pašta da 1 sm suvda brusok.

28 çert.

Boştam 3 seeəm brusok da puktam nijə ordşən, mijan arkmas 6 sm kuza, 3 sm pašta da 1 sm suvda pəlok. Puktam-kə kьk seeəm pəv ətaməd vьlə, mijan arkmas paralelepiped, kədalən kuzaьs 6 sm, paštaьs 3 sm da

suvdaь 2 *sm*. Әни лъддам, кълъм кува санџиметра ета паралелерипедьн.

Әтик брусокьн 6 *кув. см*. Сеєам брусоккес әтик рәлокас куима. Медвь тәднь рәлоклиш овјом, колә 6 *кув. см* вошнь 3-иш:

$$6 \text{ куб. см} \cdot 3 = 18 \text{ куб. см.}$$

Сеєам рәлоккес вешкьтпеләса паралелерипедьн 2. Сизкә, медвь тәднь вешкьтпеләса паралелерипедлиш овјом, колә 18 *кув. см* вошнь 2-иш.

$$18 \text{ куб. см} \cdot 2 = 36 \text{ куб. см.}$$

Гизам зепьтзька:

$$6 \cdot 3 \cdot 2 = 36 \text{ (кув. см).}$$

2. Аззам зьгьн рилиш овјом, зьгьс-кә 5 *м* куза, 4 *м* рошта да 3 *м* сувда. Кузаьс-кә зьгьслән 5 *м*, то сь куза ноз розас сувтәтнь 5 *кув. м.*, кәднәиш аркмас әтик брус. Раштаьс-кә зьгьслән 4 *м*, то сеєам бруссес әтик рәвкоқас лоасә нол. Зьртьгьяс-зә етеам рәвкоддес тәрасә куим — зьгьслән-ед сувдаь 3 метра. А сижән, медвь тәднь зьгьн рилиш овјомсә, колә 5 *кув. м* вошнь перво 4-иш да лоәм лъддәссә вошнь есә 3-иш. Гизам етә:

$$5 \cdot 4 \cdot 3 = 60 \text{ (кув. м).}$$

Медвь аззьнь вешкьтпеләса паралелерипедлиш овјом, колә мерәјтнь әтзьда мерәезән сьлиш кузасә, рашасә да сувдасә і лоәм лъддәссесә әтамәдкәт вошнь. Зепьтзька:

Медвь аззьнь вешкьтпеләса паралелерипедлиш овјом, колә вошнь әтамәдкәт сьлиш куза, рашта да сувда.

Медвь аззьнь овјомсә кублиш, кәдалән кузаьс, роштаьс да сувдаьс, кьз мијә тәдам-ңи, әтзьдәәш, колә мерәјтнь токо әтик догьслиш кузасә.

Овјом мерәјтан әтсаез коласьн относеңно. Аззам, кълъм кува санџиметра кува дециметраьн:

$$10 \cdot 10 \cdot 10 = 1000 \text{ (кув. см),}$$

Керам таблиця:

1 *dm* = 10 *sm*; 1 *kv. dm* = 100 *kv. sm*;

1 *m* = 10 *dm*; 1 *kv m* = 100 *kv. dm*;

1 *m* = 100 *sm*; 1 *kv m* = 10 000 *kv. sm*.

1 *kub. dm* = 1 000 *kub. sm*;

1 *kub. m* = 1 000 *kub. dm*;

1 *kub. m* = 1 000 000 *kub. sm*.

VITƏT JUKƏT.

Вьдса ьддәссез воштәм да жукәм.

Воштәм. Әтик доддһн 6 месәк риз. Вьд месәкьс левтә 48 *kg*. Уна-ја ета доддһн ризьс?

Етә задачасә роҗә кернь әтлааләмән:

$$48 + 48 + 48 + 48 + 48 + 48 = 288.$$

Етеәм керәмсә, кьтән содтанныс әтьздаәс, роҗә и зендәтнь: 48 *kg* вошнь 6-иш, ьиво 48 вошнь 6-иш

$$48 \text{ kg} \cdot 6 = 288 \text{ kg}.$$

Вошсан 48 ем әтьзда содтаннезиш әтик содтан. Воштан 6 вишталә, кьным содтан. Әкшан 288 ем әтьзда содтаннезлән әтлас.

48 вошнь 6-иш — лоә 48 содтньнь 6-рәв.

Әкшанлән vezшәм. 1. 48 воштәм 6-иш, лоас 288:

$$48 \cdot 6 = 288.$$

ьздәтам 2-иш вошсан 48 да pondam тәдмavnь, кьз ьзdas әкшаньс:

$$96 \cdot 6 = 576.$$

576 ьзътзьк 288-ша 2-иш. Вошсан 48 ьздәтим 2-иш, әкшан 288 ьздиш 2 иш-зә.

Кьнымишкә чинтнь-кә вошсан 48, то и әкшан 288 чинас сьм-дайш-зә.

Әкшан ьздә ьиво чинә сьмдайш, мьмдайш ьздә ьиво чинә вошсан.

2. ьздәтам воштан 6 кькрәв да pondam тәдмavnь, кьз vezшас әкшаньс. Воштан миянлә мьтчалә, 48 воштәм-рә sod-

танэн 6-иш. Ыздəтам-кə кыкpəв 6-сə, мижə кыкpев-зə ЫЗЫҢ-там i sadtannesə:

$$(48 + 48 + 48 + 48 + 48 + 48) + \\ + (48 + 48 + 48 + 48 + 48 + 48) = 576.$$

Әкшан 576 кыкiшəн 288-ша ЫЗЫҢЫК.

Боштан-кə чинтим-вь, суам, 3 иш, то i sodtannes loisə 3-ишəн уцəтзыкəш, а әкшан 288 siz-зə чинис-вь 3-иш.

Әкшан ЫЗДƏ ЛИБО ЧИНƏ СЫМДАИШ, МЫМДАИШ МИЖƏ ЫЗДƏТАМ ЛИБО ЧИНТАМ ВОШШАН ЛИБО ВОШТАН.

Јукəм. 1. Боштам озза zadaçasə. Dodđьн 6 mesək piz, 48 kg вьд mesəкьн. Уна-ја dodđas pizьс?

$$48 \text{ kg} \cdot 6 = 288 \text{ kg}.$$

2. Dodđьн 6 əтызда mesəкьн 288 kg piz. Мында pizьс вьд mesəкьн?

288 kg kolə jukьн 6 əтызда torjə, зеньта: 288 jukьн 6-əн.

$$288 \text{ kg} : 6 = 48 \text{ kg}.$$

3. Dodđьн 288 kg piz, 48 kg вьд mesəкьн. Кыным mesək dodđas?

Kolə təднь, кынымиш 48 kg-əн pozas вошнь 288 kg-иш, зеньта: 288 kg jukьн 48-əн.

$$288 \text{ kg} : 48 \text{ kg} = 6.$$

Ңетəм кык ЫДДƏС-кə əтамəдкəт вошнь да әкшансə əт ЫДДƏСНАС jukьн, petas мəд ЫДДƏСЫС. Etəшəн jukəмсə суəнь воштəм ҢƏТИ ВƏРАЛАН керəмəн.

Кык воштанлиш әкшан јукам-кə əт воштəннəс, мижан petas мəд воштаньс.

4. 288 јукам 6-əн, loas 48. Боштам-кə јукəс 48 јуканəн, loas вəра јукшан 288.

Јукан воштам-кə јукəсəн, petas јукшан.

5. 288 јукам 6-əн, loas 48. Јукшан 288 јукам-кə јукəсəн—48-əн, petas јукан 6.

Jukšan jukam-kə jukəsən, petas jukan.

Jukəslən vezşəm. 180 jukam 12-ən.

$$180:12=15.$$

1. Bzdətam jukšansə kuimiş da vizətam, kəz etaşan vezşas jukəsə. Mijə 12-ən pondam juknə 180 tujə kuimiş ызт-зк ыддəс, sijən ыд торн ətsaes loasə kuimiş unazык.

$$(180:3):12=15\cdot3=45.$$

Jukšansə-kə çintim ыь kuimiş, jukəsəс kuimiş-zə çimis ыь.

Jukəs ыздə ыво çinə сьньмиş, кьньмиş ыздə ыво çinə jukšan.

2. Jukan 12 ыздətam kuimiş da vizətam, kəz vezşas jukəs. Kər mijə 180 jukim 12 torjə, petis ыд toras 15-ən. Kər mijə 12-sə ыздətam kuimрəv, 180-ыс loas jukəm ң 12-ən, a 36-ən i sek ыд toras ətsaes loasə kuimiş jeeazык.

Jukansə-kə çintim ыь кькиş, jukəsəс ызdis ыь кькиş-zə.

Jukəs ыздə сьньмиş, кьньмиş çinə jukan. Jukəs çinə сьньмиş, кьньмиş ыздə jukan.

Eta praviloсs ləşalə toko sek, kər jukəмыs arkmə kolantəg.

3. Jukšan 180 da jukan 12 ыздətam кькиş da vizətam, vezşas-ja jukəsəс. Pondam vezнь sorti-kosti jukšansə da jukansə. Jukšan 180 ыздətam кькиş: jukəs ызdas кькиş—loas 15 tujə 30. Jukan ыздətam кькиş: jukəs çinas кькиş—loas 30 tujə 15.

Jukšan da jukan ыздəтнь-kə ыво çintнь əтмьmdaiş, jukəsəс oz vezşь.

Dasəta drovbez voştəm da jukəm.

10-ən da 100-ən dasəta drovbez voştəm. 1. 0,1 voştəm-kə 10-iş, loas 1. 0,01 voştəm-kə 10-iş, loas 0,1. 0,001 voştəm-kə 10-iş, loas 0,01.

2. 2,345 voştəm 10-iş. Voşşаны 2 ətsa, 3 dasət 4 şoət da 5 şursət. 10-iş 2,345 voştikə loas: 2 ətsa tujə—2 das,

3 dasət tujə—3 ətsa, 4 şoət tujə—4 dasət, 5 şursət tujə—
5 şoət.

$$\text{Loas: } 2,345 \cdot 10 = 23,45.$$

**Medvь dasəta drov voşnь 10-iş, kolə vəza çutsə vez-
tьnь ətik lьdpras sajə veşkьtlaŋ.**

3. 0,1 voştam-kə 100-iş, loas 10. 0,01 voştam-kə 100-iş,
loaş 1. 0,001 voştam-kə 100-iş, loaş 0,1.

4. Voştam 100-iş 2,345. Sek 2 ətsa tujə loas 2 şo, 3 da-
sət tujə—3 das, 4 şoət tujə—4 ətsa, 5 şursət tujə—5 dasət.

$$2,345 \cdot 100 = 234,5.$$

**Medvь dasəta drov voşnь 100-iş, kolə vəza çutsə
veztьnь kьk lьdpras sajə veşkьtlaŋ.**

5. 3,7 voştam 100-iş. Medvь etə kernь vəza çut veztam
pravilo şərti, gizam eta drov dьnə veşkьtlaŋşaŋ ətik nu!

$$3,7 \cdot 100 = 3,70 \cdot 100 = 370.$$

Вьдса lьddəsən dasəta drov voştəm. 1. Voş-
tam təd vьlьn 7-iş 0,8; loas 56 dasət libo 0,56.

2. Siz-zə voştam 70-iş 0,8; 10-iş voştam 0,8; loas 8; 8
voştam 7-iş, loas 56; $0,8 \cdot 70 = 56$

3. 1,15 voştam 12-iş. Lьddəs 1,15 = 115 şoət. Voştam
115 şoətsə 12-iş. Loas 1380 şoət, libo 13,8.

$$\begin{array}{r} \times 1,15 \\ \quad 12 \\ \hline \quad 230 \\ + 115 \\ \hline 13,80 = 13,8 \end{array}$$

**Medvь dasəta drov voşnь vьдса lьddəsən, kolə voşnь
enə lьddəssesə, kьz vьдса lьddəssez, da əkşanas veşkьt-
laŋşaŋ jansətnь vəza çutən sьnьm lьdpras, kьnьm dasəta
pas voşşanьn.**

10-ən da 100-ən dasəta drovbez jukəm. 1. Jukam
10-ən 1, loas 0,1. Jukam 10-ən 0,1, loas 0,01. Jukam 10-ən
0,01, loas 0,001.

2. 24,53 jukam 10-ən. Eta jukəmьп mijan loas: 2 das tujə—2 ətsa, 4 ətsa tujə—4 dasət, 5 dasət tujə—5 şoət, 3 şoət tujə 3 şursət. Eta şerti:

$$24,53:10=2,453.$$

Medвь вьдса ьддəs jukнь 10-ən, kolə jansətнь veş-kьtlanşaş vəza çutən sьliş ətik ьdpras. Medвь dasəta drov jukнь 10-ən, kolə vəza çutsə vezтьнь sułgalañ ətik ьdpras sajà.

3. Jukam 100-ən 10, loas 0,1. Jukam 100-ən 1, loas 0,01. Jukam 100-ən 0,1, loas 0,001.

4. Jukam 100-ən 24,5, loas 0,245.

Medвь вьдса ьддəs jukнь 100-ən, kolə jansətнь vəza çutən veşкьtlanşañ sьliş кьк ьdpras. Medвь dasəta drov jukнь 100-ən, kolə vəza çutsə vezтьнь sułgalañ кьк ьdpras sajà.

5. Jukam 100-ən 3,4. Pravilo şerti kolə vəza çut vezтьнь sułgalañ кьк ьdpras sajà. No eta drovьп vəza çut ozas toko ətik ьdpras: кьз-зə kolə jukнь? Jukikə 3 ətsa vuzasə şoətezə, 4 dasət—şursəttezə. Sizkə:

$$3,4:100=0,034.$$

Medвь 3,4 jukнь 100-ən, kolə 3 ozas gizнь кьк nuł da vəza çutsə vezтьнь sułgalañ кьк ьdpras sajà.

Вьдса ьддəsən вьдса ьддəs da dasəta drov jukəm. 1. Jukam 5-ən 3. Posnətam 3 ətsasə dasət torrezə, petas 30 dasət. 30 dasət jukam-kə 5-ən, loas 6 dasət: $3:5=3,0:5=0,6$.

2. 0,5 jukam 2-ən. 0,5 jukam-kə кьк əтьзда torjə mijan вьд toras loas 2 dasətən da 1 dasət kolas. 1 dasət=10 şoət. Jukam 10 şoətsə 2-ən, loas 5 şoət. Вьдəsьс loas 0,25. Sizkə: $0,5:2=0,25$.

3. 7,2 jukam 16-ən. Pondam-kə 7 jukнь 16-ən, mijan вьдсаes oz petə. Jukəsas нь tujə glzam O.

$\begin{array}{r} 7,2 \quad \quad 16 \\ 64 \quad \quad 0,45 \\ \hline 80 \\ 80 \\ \hline \text{"} \\ \text{"} \end{array}$	Posnətam 7 ətsasə dasət torrezə; loas 70 dasət da 2 dasət—72 dasət. 72 dasət jukam-kə 16-ən, loas 4 dasət; 4 dasət voştam 16-iş, loas 64 dasət. 72 dasətiş çintam 64 dasət, koləs 8 dasət, 8 dasətn 80 şoət; 80 şoət jukam 16-ən, loas 5 şoət. Jukəs—0,45
--	---

Procenttezən İddişam.

1. Gorod ulıçaın 200 kerku. Ətik procent ena kerkueziş ruovəjəş. Къыта ета ulıçaın ruovəj kerkues?

1 procentbəs—İddəslən 0,01 tor. Gizşə 1 procentbəs to кыз: 1%. Zadaçaın viştaləm: 1% vьdəs kerkueziş—ruovəjəş. Mədnəz rozə sunь, kerkueziş—0,01 tor—ruovəjəş. Аззам 200-iş 0,01 tor.

$$200 \text{ k} : 100 = 2 \text{ k.}$$

2 Kerku loənpь 200 kerkuiş 1%-ən.

2. Gektar mi vьлпн vьdmənpь 620 pu. 15% нь kolasiş—кьззез. Къытм кыз gektar vьlas?

Аззам озлаң vьd pueziş 1%. Eта ponda 620 jukam 100-ən:

$$620 : 100 = 6,2.$$

1% = 6,2. Медвь tədnь 15%, kolə 6,2 voşnpь 15-iş; loas 93.

3. $10\% = \frac{10}{100} = \frac{1}{10}$; eта şərti İddəslən 10% loə eта İddəsiş $\frac{1}{10}$.

$$20\% = \frac{20}{100} = \frac{1}{5}; \text{ İddəslən } 20\% \text{ loə eта İddəsiş } \frac{1}{5}$$

$$25\% = \frac{25}{100} = \frac{1}{4}; \quad \text{"} \quad 25\% \quad \text{"} \quad \text{"} \quad \text{"} \quad \frac{1}{5}$$

$$50\% = \frac{50}{100} = \frac{1}{2}; \quad \text{"} \quad 50\% \quad \text{"} \quad \text{сьлən зьп.}$$

$$100\% = \frac{100}{100} = 1; \quad \text{"} \quad 100\% \quad \text{"} \quad \text{vьdsa İddəş.}$$

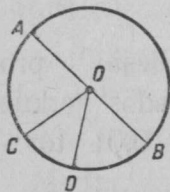
$$75\% = \frac{75}{100} = \frac{3}{4}; \quad \text{"} \quad 75\% \quad \text{"} \quad \text{eта İddəsiş } \frac{3}{4}.$$

4. Gektar vьln 620 pu. 20% нь kolasьn pиpueз. Kьпьт pиpу eta gektar vьln?

20% loa-ka ьддэсiш $\frac{1}{5}$ tor, mijanлэ, медвь etэ zadaçasэ kernь, kolэ 620 jukнь 5-эн; loas 124.

Гэгрэс.

Paшкэтam cьркullиs kokкeсэ 3 *sm* paшa. Эни эт kokсэ сув-тэтam бумaгa вьлэ, a мэднaс кьрэвтam вьдса oвopот. Ми-жан аркмaс виз, кэдa сушэ гэгрэсэп.

29 церт.

Чутьс, кэдa вьln sulaliс mijan cьркullэн нeвэрэн kokьс, сушэ гэгрэс **centraэн**.

Бьд чут, кэдa kujлэ гугрэс вьln, этьлнa гэгрэс centraшан. Вешкьт визлэн opэtok, кэдa атла-алэ centrakэт гэгрэслиш кьeэмкэ чут, сушэ гэгрэс **radiusэн**. Гэгрэслэн вьдэс radiusses этьздаэш.

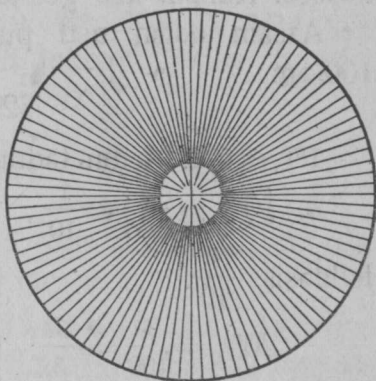
Вешкьт виз, кэдa атлаалэ гэгрэслиш кьк чут da мунэ сь centra-пьр, сушэ **diametraэн**. Гэгрэсьс diametraьн loөнь кьк radius. Гэгрэслэн вьд dia-метраьс этьзда.

Гэгрэс пьeкиш pлoсkoш сушэ гэгланэн.

Kэстam-кэ гэглансэ diametra мeстaэт, to гэгланлэн кькнaп торьс loасэ этьздаэш. **Diametra jukэ гэглансэ сэри**.

Гэгрэса diagramma.

Гэглан jukэmа этьзда 100 торжэ, ливо шektorэ (30 церт.). Бьд шек-торьс — гэгланлэн 0,01 ьзда ливо гэгланлэн 1%. Seeэм гэглансэ суэнь procenta гэгланэн. Procenta гэглан шэрти чэртитэнь diagrammaez.

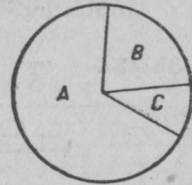
30 церт.

Мьтчалам гэгрэса diagrammaэн, unaэн-ja шетэмаш gosudarstvolэ наң kolxoзниккез, sovxoзzez da jedinolичниккез 1932 voэ. Eta voэ вьдэс зaптэм наңиш kolxoзниккез шетэ-маш 65%, sovxoзzez — 12%, jedinolичниккез — эстaлнэjsэ.

Бьдса гəглан (30 җəт), мьтҗалə, una-ja gosudarstvoьs zaptəм бьдəs Һаңсə, мəдҺоз—100 җəт, ливə 100% Һаңиҗ.

Гəгланлən 65%, ливə 65 җəт мьтҗалə сиҗə torsə, кəдə җəтəмəҗ kolhozzez. Гəгланлən 12%, ливə 12 җəт—сымда җəтəмəҗ sovhozzez. Kolhozzez da sovhozzez җəтəмəҗ əтлəьн 77%; 23% Һаңсə җəтəмəҗ jedinoлиҗниккеz: $100\% - 77\% = 23\%$.

Гəгланлən torrez A, B da C (31 җəт.) мьтҗалəьн, мьмдаəн Һаң җəтəмəҗ gosudarstvolə kolhozzez, jedinoлиҗниккеz da sovhozzez. Медвь seeəm җiagrammasə kernь vumaga вьлə, kolə җəтiтнь гəглан, procenta гəглан ьздаə, da сыркулən vizəтнь etə гəглан вьлə 65% da 12%. Колан торьs pondas мьтҗавнь 23%.

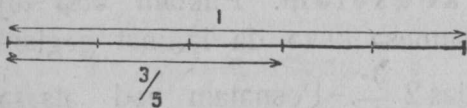

31 җəт.

КВАТƏТ ЈУКƏТ.

Овькновəнəј дроввез.

Дроввез аркмəтəм. Веҗкьт орəток (32 җəт.) pondam sunь əтсаəн. Аззам əтсаиҗ куим vitəт. Etə ponda əтсəsə јукам 5 əтьзда торьə da воҗтам seeəm torresə куимə.

32 җəт.

Petas дров $\frac{3}{5}$.

Медвь азьнь дров, kolə əтса јукнь əтьзьда torrezə da воҗнь кьньмкə seeəm tor.

$\frac{3}{5}$ дровьн льддəs 5 суҗə znamenəтəлən, a 3—җиҗитəлən.

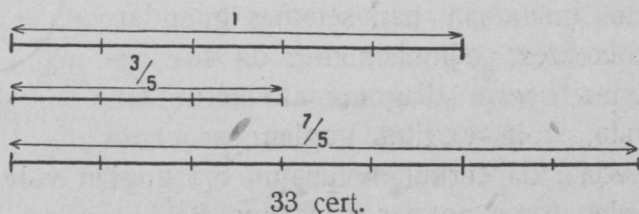
Znamenəтəл viҗталə, кьньм торьə јукəм əтсаьs; җиҗитəл—кьньм сеəm tor воҗтəмəҗ.

Əтсакəт дров ортҗəтəм. 1. Əтса јукам-кə 5 əтьзда торьə da seeəm torresə воҗтам 5-ə, mijan аркмас $\frac{5}{5}$ дров, кəдə əтсакəт əтьзда.

Drov, kədalən ətəzdaəş çişliətə da znamenatəl, 1-kət ətəzda.

2. Jukam-kə ətsasə 5 ətəzda torjə da boştam seeəm torresə 3-ə, mijan petas $\frac{3}{5}$ drov, kəda ətsasa uçətəzək (33 çert).

Boştam-kə ətsais 7 vitət tor, petas drov, kəda ətsasa ьэьтэьк. $\frac{3}{5}$ uçətəzək 1-şa; $\frac{5}{5}$ ətəzda 1-kət; $\frac{7}{5}$ ьэьтэьк 1-şa.

Drov, kəda ətsasa uçətəzək, suşə **pravilnəjən**. Drov, kəda ətəzda ətsakət, libo ьэьтэьк sьşşə, suşə **nepravilnəjən**.

Sora lьddəs. Lьddəs, kədaln eməş ььdsəez da drovbez, suşə **sora lьddəsən**. Şuam $2\frac{3}{4}$ loas sora lьddəs. Медвь азьнь etə lьddəssə, kolə voşnə 2 ətsa da əsə ətsais $\frac{3}{4}$.

Sora lьddəs mədkoşətəm. Puktam ətsa tujə ətik gəglan da boştam gərļannesə kьkə da kuimət gəgłaniş $\frac{3}{4}$. Mijan petas sora lьddəs $2\frac{3}{4}$. Posnətam ььd ətsasə noļət torrezə, loas 8 noļət tor, da 3 noļət—ььdəsьs 11 noļət tor. Sizkə, $2\frac{3}{4} = \frac{11}{4}$.

Медвь mədkoşətənb sora lьddəssə drovə, kolə drovьliş znamenatəlsə voşnə ььdsa lьddəsən da sodtənb çişliətəlsə.

Drovış ььdsa lьddəssez jansətəm. Şetəma drov $\frac{14}{5}$, kəda ətsasa ьэьтэьк. Кьньm setən ььdsa ətsa?

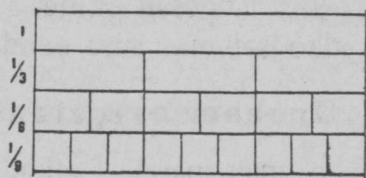
$\frac{5}{5} = 1$. Медвь arkmis drov $\frac{14}{5}$, kolə voşnə $\frac{5}{5}$, esə $\frac{5}{5}$ da esə $\frac{4}{5}$. Eta şerti: $\frac{14}{5} = 2\frac{4}{5}$.

Medvь nepraviľnəj droviš jansətnь vьdsa ľddəssesə, kolə çişlitel'sə juknь znamenatel'n.

Kər çişlitel's znamenatel'nas jukšə kolantəg, sek eta drov's vьdsa ľddəskət ətzda.

ДРОВВЕЗ mədkodšətəm. 1. Çertitam veškьtpeľsa figura da jukam sijə kuzanozas 3 veškьt vizən (34 çert). Mijan arkmisə 4 ətzda

tor. Vevdəriš tor's mьtšalə vьdsa ətsa. Məd tor's mьtšalə ətsa, kəda torjətəma kuim ətzda torjə. Vьd arkməm tor's sьlən em ətsalən ətik kuimət tor. Jukam-kə

34 çert.

enə tor'esə səri, ətsəb mijan loas torjətəm 6 ətzda tojə. Ətsaiš 3 kuimət tor arkmətənb 6 kvať tor

Eta šərti: $\frac{1}{3} = \frac{2}{6}$, a $\frac{2}{3} = \frac{4}{6}$

Siz-zə vermam azzьnb: $\frac{1}{3} = \frac{3}{9}$, a $\frac{2}{3} = \frac{6}{9}$

2. Suvtətam ordçən drovvez: $\frac{2}{3}$ da $\frac{6}{9}$. Məd drov'slən

çişlitel's i znamenatel's 3-šən ьztzьkəš oziš drov çişlitel'sa da znamenatel'sa. Ašnb-zə drovves ətzdaəš.

Siz-zə vermam azzьnb:

$$\frac{1}{2} = \frac{2}{4}; \quad \frac{1}{2} = \frac{3}{6}; \quad \frac{1}{2} = \frac{4}{8}.$$

$$\frac{1}{4} = \frac{2}{8}; \quad \frac{3}{4} = \frac{6}{8}.$$

$$\frac{1}{5} = \frac{2}{10}; \quad \frac{3}{5} = \frac{6}{10}.$$

Bošnb-kə çişlitel da znamenatel ətmьmdaiš, petas sь ьzda zə drov.

Mədqoz: juknь-kə çişlitel da znamenatel ətmьmdaən, petas sььzda-zə drov.

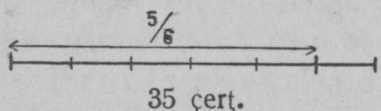
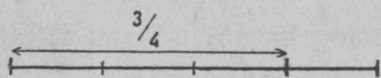
Дрoбвез зeндэтэм. Шэтэма дрoб $\frac{8}{10}$. Jукам сьлиш чiш-
лiтeлсэ да зnamenатeлсэ 2-эн; лoас дрoб $\frac{4}{5}$, кэдa этьзда $\frac{8}{10}$ -
кэт. Сизкэ: $\frac{8}{10} = \frac{4}{5}$.

Этик льддэсэн чiшлiтeлсэ да зnamenатeлсэ jукэмэн дрoбвез
мэдкoдшэтэмьс сушэ зeндэтэмэн.

Дрoбвез oртчэтэм. 1. Сувтэтэм oрдчэн $\frac{2}{5}$ да $\frac{3}{5}$, кэд-
налэн зnamenатeллeс аткoдэш. Мeдвь азьнь oзиш дрoбсэ, ат-
сасэ jукэмаш 5 этьзда торjэ да боштэмаш сeеэм торресэ 2-э.
Мeдвь азьнь мэд дрoбсэ, атсасэ jукэмаш 5 этьзда торjэ,
но сeеэм торресэ боштэмаш 3-э. Этa шэрти poзэ сушь, $\frac{3}{5}$ -ьс
 $\frac{2}{5}$ -ша ьзьтзьк.

2. Vajэтэм oрдчэн дрoбвез $\frac{3}{8}$ да $\frac{3}{5}$, кэдналэн чiшлiтeллeс
этьздаэш. Этсалэн кькjamьсэт торьс vitэтша учэтзьк. Oзиш
дрoбьслэн торрес учэтзькэш, мэдьслэн ьзьтзькэш. Boштэмаш-зэ
торресэ атмьмдаэн. Этa шэрти $\frac{3}{8}$ -ьс $\frac{3}{5}$ -ша учэтзьк.

3. Сувтэтэм oрдчэн дрoбвез: $\frac{3}{4}$ да $\frac{5}{6}$ (35 чэрт.). Этa poн-

да poшэтэм нijэ этьзда тор-
резэ. $\frac{1}{4}$ poзэ poшэтнь кькjamь-
сэт, даскькэт торрезэ i сиз. oзл.
 $\frac{1}{6}$ poзэ poшэтнь даскькэт тор-
резэ i сиз oзл.

Этa шэрти, $\frac{3}{4}$ да $\frac{5}{6}$ poзэ poшэтнь даскькэт торрезэ. Boш-
там-кэ oзиш дрoбьслиш чiшлiтeлсэ да зnamenатeлсэ 3-иш, лoас:
 $\frac{3}{4} = \frac{9}{12}$. Boштэм-кэ мэд дрoбьслиш чiшлiтeлсэ да зnamenатeлсэ

2-ış, loas: $\frac{5}{6} = \frac{10}{12}$. Əni vermam sunb: $\frac{10}{12}$ -kə $\frac{9}{12}$ -şa ызытзк, to $\frac{5}{6}$ -ыс $\frac{3}{4}$ -şa ызытзк.

Овькновеннəј дровбез əтлаалəм да җинтəм.

1. Əтлаалам дровбез: $\frac{2}{3}$ да $\frac{5}{6}$. Поснəтам кькнан дровсə əтызда торрезə. Куимəт тосə позə поснəтнь кваҗəт торрезə; воштам озиш дровьлиш җишлительсə да знаменательсə 2-ış, loas: $\frac{2}{3} = \frac{4}{6}$.

Eta җəрти:

$$\frac{2}{3} + \frac{5}{6} = \frac{4}{6} + \frac{5}{6} = \frac{9}{6} = 1\frac{3}{6} = 1\frac{1}{2}.$$

2. Əтлаалам дровбез: $\frac{1}{2}$ да $\frac{2}{3}$. Поснəтам нијə əтызда торрезə; $\frac{1}{2}$ позə поснəтнь нолəт, кваҗəт торрезə; $\frac{1}{3}$ позə поснəтнь кваҗəт торрезə. Сизкə, $\frac{1}{2}$ да $\frac{1}{3}$ позə поснəтнь кькнаннысə кваҗəт торрезə:

$$\frac{1}{2} = \frac{3}{6} \text{ да } \frac{2}{3} = \frac{4}{6}.$$

Eta җəрти: $\frac{1}{2} + \frac{2}{3} = \frac{3}{6} + \frac{4}{6} = \frac{7}{6} = 1\frac{1}{6}$.

Медвь əтлаавнь кьк дров, колə нијə поснəтнь əтызда торрезə, əтлаавнь җишлительсə да əтлас увтас сувтəтнь нылиш əтласа знаменательсə.

3. Əтлаалам кьк сора ыддəс: $1\frac{3}{4}$ да $2\frac{5}{6}$. Кькнан $\frac{3}{4}$ да $\frac{5}{6}$ дровсə позə поснəтнь даскькəт торрезə. Loas:

$$1\frac{3}{4} + 2\frac{5}{6} = 1\frac{9}{12} + 2\frac{10}{12} = 3\frac{19}{12} = 4\frac{7}{12}.$$

4. Kolə $\frac{2}{3}$ -iş çintnı $\frac{1}{2}$. Posnətam-kə enə drovbesə ətızda torrezə, azzam:

$$\frac{1}{2} = \frac{3}{6} \text{ da } \frac{2}{3} = \frac{4}{6}.$$

$$\text{Eta şərti: } \frac{2}{3} - \frac{1}{2} = \frac{4}{6} - \frac{3}{6} = \frac{1}{6}.$$

Medvı çintnı drovıš drov, kolə enə drovbesə posnətnı ətızda torrezə, ozlanıš drov çışlitleıš çintnı məd drovliš çışlitleısə da kolən uvtə gızın ətlasa znamenətleısə.

ОВЫКНОВЕННƏЈ ДРОВВЕЗ ВОШТƏМ ДА ЈУКƏМ.

Вьдса ıddəsən drov voštəm. 1. Urok kыşşə $\frac{3}{4}$ ças. Nołət gruppaın vəlısə 5 urok. Dыr-ja çelađыs velətcısə?

Kolə $\frac{3}{4}$ ças voşnı 5-iş, ıbo $\frac{3}{4}$ voşnı sodtan tujə 5-iş:

$$\frac{3}{4} \text{ ças} \cdot 5 = \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} + \frac{3}{4} = \frac{15}{4} = 3\frac{3}{4} \text{ ças.}$$

Medvı drov voşnı vьдса ıddəsən, kolə sыlıš çışlitleısə voşnı vьдса ıddəsən.

Gızam eteəm voštəmsə siz:

$$\frac{3}{4} \cdot 5 = \frac{3 \cdot 5}{4} = \frac{15}{4} = 3\frac{3}{4}.$$

Роzə і зепыtzька:

$$\frac{3}{4} \cdot 5 = \frac{15}{4} = 3\frac{3}{4}.$$

2. Çelađ partukə munə $\frac{9}{10}$ m şıteç. Kыным метра munas 6 seeəm partukə?

$$\frac{9}{10} \text{ m} \cdot 6 = \frac{9 \cdot 6}{10} = \frac{54}{10} = 5\frac{4}{10} = 5\frac{2}{5} \text{ m.}$$

Zendətnı vurzьk loə ozzьk — 9-sə 6-ən voštətəg. Јukam 6 da 10 2-ən: çışlitleıyn 6 tujə loas 3; znamenətel 10 siz-zə

çinas kьkiş. Etaşan drovьslən ьzdaьs oz vezşь. Etə zendətəmsə gizəнь to kьz:

$$\frac{9}{10} \cdot 6 = \frac{9 \cdot 6}{10} = \frac{27}{5} = 5 \frac{2}{5}.$$

3. $2 \frac{3}{4}$ voştam 6-iş.

$$2 \frac{3}{4} \cdot 6 = 12 + \frac{3 \cdot 6}{4} = 12 \frac{9}{2} = 16 \frac{1}{2}.$$

Вьдса ьддəсəн вьдса ьддəс јукəм. 1. Јукəм 3 əтьzda гəғлан 4 əтьzda торјə (36 çəт.). Јукəм-кə 4 əтьzda

36 çəт.

37 çəт.

торјə ətik гəғлан, вьд торьs loas $\frac{1}{4}$ гəғлан ьzda; јукəм мəдик гəғлан, loas esə $\frac{1}{4}$ гəғлан; јукəм-кə kuimət гəғлан, petas вəра $\frac{1}{4}$ гəғлан. Əни əтlaalam-кə enə torresə, mijan loas $\frac{3}{4}$ гəғлан (37 çəт.) Sizкə, $3:4 = \frac{3}{4}$.

Siz-zə pozə јукнь 3^{lis} vumaga 8 əтьzda торјə, 2 јavluk 3 əтьzda торјə i s. oz.

Вьдса ьддəсəн вьдса ьддəс јукикə petə drov, çislite-ьs kədalən loə јukşan, a znamenəte-ьs — јukan.

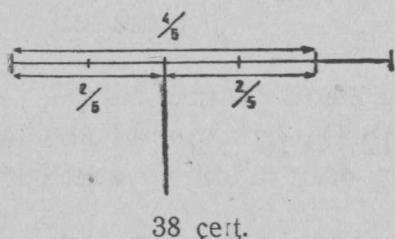
2. Velətçiş 9 şekundaən kotərtəm 42 m. Kьньm metraən sija kotərtəm ətik şekundaə?

$$42 m : 9 = 4 \frac{6}{9} = 4 \frac{2}{3} m.$$

42 јукəм-кə 9-ən, loas 4 da ko-ьs 6. Јукəм-кə 9-ən 6, loas $\frac{6}{9}$, ьbo $\frac{2}{3}$. Вьдəсьs 4 $\frac{2}{3}$ m.

Вьдса ыддәсән дров јукәм. 1. $\frac{4}{5}$ m куза provka kolә torjәtnь 2 әтзда torjә. Кузәс-ја petasә torrez?

Jukam $\frac{4}{5}$ m provka 2 әтзда torjә (38 çert.); вьд торьс

loas kuzanas $\frac{2}{5}$ m.

$$\frac{4}{5} m : 2 = \frac{2}{5} m.$$

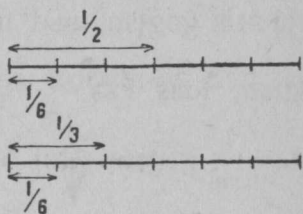
**Медвь дров јукнь вьдса ыддәсән, kolә drovliš çišli-
teļsә јукнь вьдса ыддәснас, sija-kә јуксә kolantәg.**

2. $\frac{1}{2}$ m куза provka kolә torjәtnь 3 әтзда torjә. Мьј куза petasә torres?

Jukam $\frac{1}{2}$ m 3 әтзда torjә. Медвь lois $\frac{1}{2}$ m, kolә 1 m јукнь 2 әтзда torjә. Јукam-kә кькнан зьн metrasә 3 әтзда torjә, mijan metraiš arkmasә kvačәt torrez (39 çert.).

Sizkә: $\frac{1}{2} m : 3 = \frac{1}{6} m.$

Proveritam: $\frac{1}{6} m \cdot 3 = \frac{1}{2} m.$

39 çert.

Jukam-kә 2-ән $\frac{1}{3}$, loas $\frac{1}{6}$, ed $\frac{1}{6} \cdot 2 = \frac{1}{3}$ (39 çert.).

Jukam-kә 2-ән $\frac{1}{4}$, loas $\frac{1}{8}$, ed $\frac{1}{8} \cdot 2 = \frac{1}{4}$.

3. Kolә $\frac{3}{4}$ јукнь 2 әтзда torjә. Кьзи јукam 2-ән $\frac{1}{4}$, loas $\frac{1}{8}$. Pondam-kә siz вьд ñәләt torsә јукнь 2-ән, mijan loas $\frac{3}{8}$, Proveritam: $\frac{3}{8} \cdot 2 = \frac{3}{4}$.

**Медвь дров јукнь вьдса ыддәсән, kolә сьлиš zname-
načәlsә вошнь вьдса ыддәснас.**

$$4. \frac{4}{5} \text{ jukam } 6\text{-ən: } \frac{4}{5} : 6 = \frac{4}{5 \cdot 6} = \frac{2}{15}.$$

$$5. 1\frac{2}{3} \text{ jukam } 10\text{-ən: } 1\frac{2}{3} : 10 = \frac{5}{3} : 10 = \frac{1}{3 \cdot 10} = \frac{1}{6}.$$

$$6. 13\frac{4}{5} \text{ jukam } 6\text{-ən: } 13\frac{4}{5} : 6 = 2 + 1\frac{4}{5} : 6 = 2 + \frac{9}{5 \cdot 6} = 2\frac{3}{10}.$$

Şetəm tor şərti ləddəs azzəm.

1. $\frac{1}{4}$ kg naq sulalə $2\frac{1}{2}$ ur. Una-ja sulalə 1 kg naq?

Kilogramın 4 qəət tor, eta şərti kolə $2\frac{1}{2}$ ur вошнь 4-іш:

$$2\frac{1}{2} \text{ ur. } 4 = 10 \text{ ur.}$$

2. Velətçis $\frac{5}{6}$ minutaən kotərtəm 200 m. Kьnym metra vermas sija kotərtнь minutaən?

Tədam ozlaq, kьnym metra kotərtis velətçis $\frac{1}{6}$ min.

5 kvaətət minutaən velətçis kotərtəm 200 m. Ətik kvaətət minutaən sija kotərtas 5-іш jeeazьk:

$$200 \text{ m} : 5 = 40 \text{ m.}$$

Əni tədam, kьnym metra vermas kotərtнь velətçisьs minutən. Minutaьn 6 kvaətət, a $\frac{1}{6}$ minutaən sija kotərtə 40 m.

Eta şərti kolə: 40 m вошнь 6-іш:

$$40 \text{ m} \cdot 6 = 240 \text{ m.}$$

3. Tədtəm ləddəsiş $\frac{3}{5}$ loə 12. Kolə azzьnь tədtəm ləddəssə. Gizam:

$$\frac{3}{5} x = 12.$$

Tədtəm İddəslən kuim vitət loə 12, a ətik vitət loas 3-İş uçətzyk. Eta şərti kolə 12 juknə 3-ən:

$$\frac{1}{5}x = 12 : 3 = 4.$$

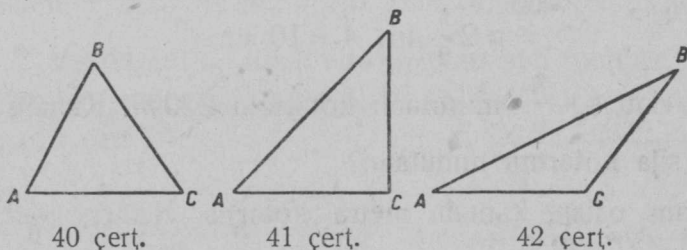
Əni azzam tədtəm İddəssə: tədtəm İddəslən $\frac{1}{5}$ loə 4. Tədtəm İddəslən 5 vitət. Eta şərti kolə 4 voşnə 5-İş:

$$x = 4 \cdot 5 = 20.$$

Medvə azzynə tədtəm İddəs, kədalən $\frac{3}{5}$ loə 12, kolə 12 juknə 3-ən da loəm İddəssə voşnə 5-İş.

Kuimpeleşa figura.

Kuimpeleşa figuralən arkməm. 1. Kuimpeleşa figura arkmə kuim veşkyt viz orətokİş siz, kəz mətçaləm 40-ət çertozyn; A çut em BA da CA orətokkezlən ətlasa pom;

B çut — AB da CB orətokkezlən ətlasa pom; C çut — BC da AC orətokkezlən ətlasa pom.

AB, BC da AC orətokkez — kuimpeleşa figuralən ladorrez; enija kuim ladorəy arkmətəny kuimpeleşa figuralİş kuim peleş: A, B da C.

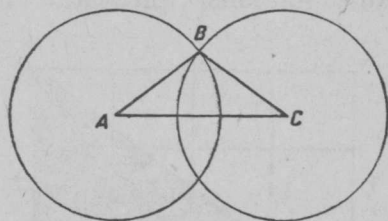
2. Pondam bergətləny BC ladorə əslas C pom gəgər suğalaşsañ veşkytlañ setçəz, kətçəz C peleş oz lo veşkyt peleşən (41 çert.).

Kuimpeleşa ABC figuralən 41 çertozyn C peleşəy veşkyt, a maddə, A da B peleşsez, veknİtəş. Seeəm kuimpeleşa figuraləy suşə veşkytpeleşa kuimpeleşaən.

BC da AC ladorrez, kədna arkmətəny veşkyt peleş, suşəny kəttəzən.

3. Pondam-kə i ozlaŋ bergətn̄ BC lador̄sə, mijan petas kuimpeleşa figura, kəda m̄t̄caləm 42-ət çertoz̄n̄. Eta kuimpeleşa figurālən C peləs — paşk̄yt, a maddes — vek̄nitəş. Seeəm kuimpeleşa figura suşə paşk̄ytpeleşa kuimpeleşaən.

Кькəт̄ьзда ладора да əт̄ьзда ладора kuimpeleşa figuraez. 1. Çertitam kuimpeleşa figura, kədalən kьк ладор vəlisə-в̄ь əт̄ьздаəş. Eta ponda çertitam AC orətok (43 çert.). A çut voştam centra tujə da kьrəvtam s̄ь gəger gəg-rəs, radius̄s kədalən AC orətok z̄n̄şa ььт̄ьзк. Siz-zə keram i C çut gəgər. Enija kьк gəgrəs̄ь ətaməd kolas̄n̄ krestaşən̄ kьклаьn̄. Əni ətlaalam B çutsə A da C-kət. Mijan arkmas kuimpeleşa ABC figura, kədalən kьк AB da CB lador̄s̄ь əт̄ьздаəş.

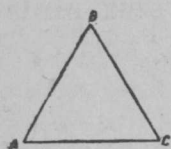

43 çert.

43 çert.). A çut voştam centra tujə da kьrəvtam s̄ь gəger gəg-rəs, radius̄s kədalən AC orətok z̄n̄şa ььт̄ьзк. Siz-zə keram i C çut gəgər. Enija kьк gəgrəs̄ь ətaməd kolas̄n̄ krestaşən̄ kьклаьn̄. Əni ətlaalam B çutsə A da C-kət. Mijan arkmas kuimpeleşa ABC figura, kədalən kьк AB da CB lador̄s̄ь əт̄ьздаəş.

Kuimpeleşa figura, kədalən kьк ладор əт̄ьздаəş, suşə kькəт̄ьзда ладора kuimpeleşa figuraən.

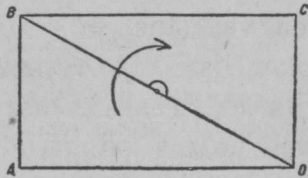
2. Siz-zə pozə çertit̄n̄ kuimpeleşa figura, kədalən AB, BC da AC lador̄res əт̄ьздаəş (44 çertoz).

44 çert.

Kuimpeleşa figura, kədalən kuimnan lador̄s̄ь əт̄ьздаəş, suşə əт̄ьзда ладора kuimpeleşa figuraən.

Veşk̄ytpeleşa figura da veşk̄ytpeleşəən kuimpeleşa figura. 1. Veşk̄ytpeleşa ABCD figuraliş ətlaalam veşk̄yt vizən pan̄ta B da D libo A da C j̄v̄vesə. Veşk̄yt BD viz torjətas veşk̄ytpeleşa figurasə kьк kuimpeleşa ABD da BCD figurəə.

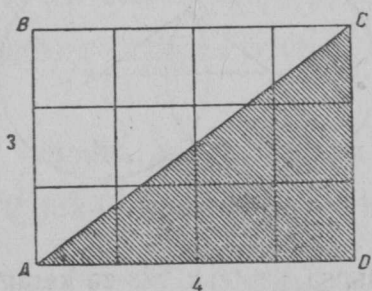

45 çert.

2. Veşk̄ytpeleşa kuimpeleşaez ABD da BCD əт̄ьздаəş. Enə kuimpeleşa figuraesə pozə vajətn̄ vevşən.

Vundalam veşk̄ytpeleşa ABCD figura vumagaiş da torjətam sijə BD diagonal̄ kuza kьк veşk̄ytpeleşta kuimpeleşaa. Puktan-kə enə kuimpeleşa figuraesə vevşən, nija loasə əт̄ьздаəş.

Veškьtpeļosa kuimpeļosalēn plošsād. 1. Čertitam veškьtpeļosa $ABCD$ figura 4 *sm* kuza da 3 *sm* pašta (46 čertoz). Torjētam sijā AC diagonālēn kьk veškьtpeļosa kuimpeļosā. Azzam veškьtpeļosa ACD kuimpeļosalis plošsād. Eta ponda torjētam veškьtpeļosa figurasē ētik kvadratnēj sanšimetra ьzda kvadrattezā.

46 čert.

Plošsādьs veškьtpeļosa figurālēn loas-kē 12 *kv. sm*, veškьtpeļosa kuimpeļosalēn plošsādьs loas sь zьn ьzda. Medьь sьlis plošsādьsē tēdnь, kolē 12 *kv. sm* sēriavnь; loas: 6 *kv. sm*.

Sizkē, kuimpeļosa figurālis plošsād mijē vermam merajtnь nijēn-zē kvadrata ētsaezēn, kēdnijēn merajtim plošsād i veškьtpeļosa figurālis: vevdēgьs sьlēn vevtjēm ētik kvadrata sanšimetra ьzda kvadrattezēn. Mukēd kvadrattes ььdsaeš, mukēdьs zьnņaeš, no ētlaēn nija loēnь 6 *kv. sm* ьzda. Medьь tēdnь veškьtpeļosa ACD kuimpeļosalis plošsād, kolē ozlān tēdnь plošsād veškьtpeļosa $ABCD$ figurālis.

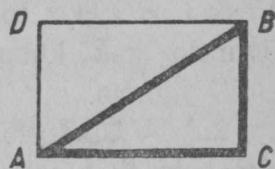
$$3 \cdot 4 = 12 \text{ (kv. sm).}$$

Sььvēgьn tēdam kuimpeļosa figurālis plošsād:

$$12 : 2 = 6 \text{ (kv. sm).}$$

2. Tēdam plošsād veškьtpeļosa kuimpeļosalis, kēdalēn kačettes 8 *sm* da 5 *sm* (47 čertoz). ьzdētam etē kuimpeļosa figurasē veškьtpeļosa figurāez; loas veškьtpeļosa $ADBC$ figura. Azzam plošsādьsē eta veškьtpeļosa figurālis. Eta ponda sьlis kuzasē voštam sьnьmīs, mьj ьzda sьlēn paštaьs:

$$8 \cdot 5 = 40 \text{ (kv. sm).}$$

47 čert.

ēni azzam plošsād kuimpeļosa figurālis. Sija-kē veškьtpeļosa figurālēn zьn, kolē 40 juknь 2-ēn.

$$40 : 2 = 20 \text{ (kv. sm).}$$

Медвь азънь веşkьтpeләса куймpeләсалиш пlossад, колә
сьлиш кәтettesә әтамәдкәт вошнь да әкшансә јукнь сәри.

Љддiшәmmesә vermam gizнь formulaән:

$$8 \cdot 5 : 2 = 20 \text{ (kv. sm.)}$$

SODTӘT.

Terminnez.

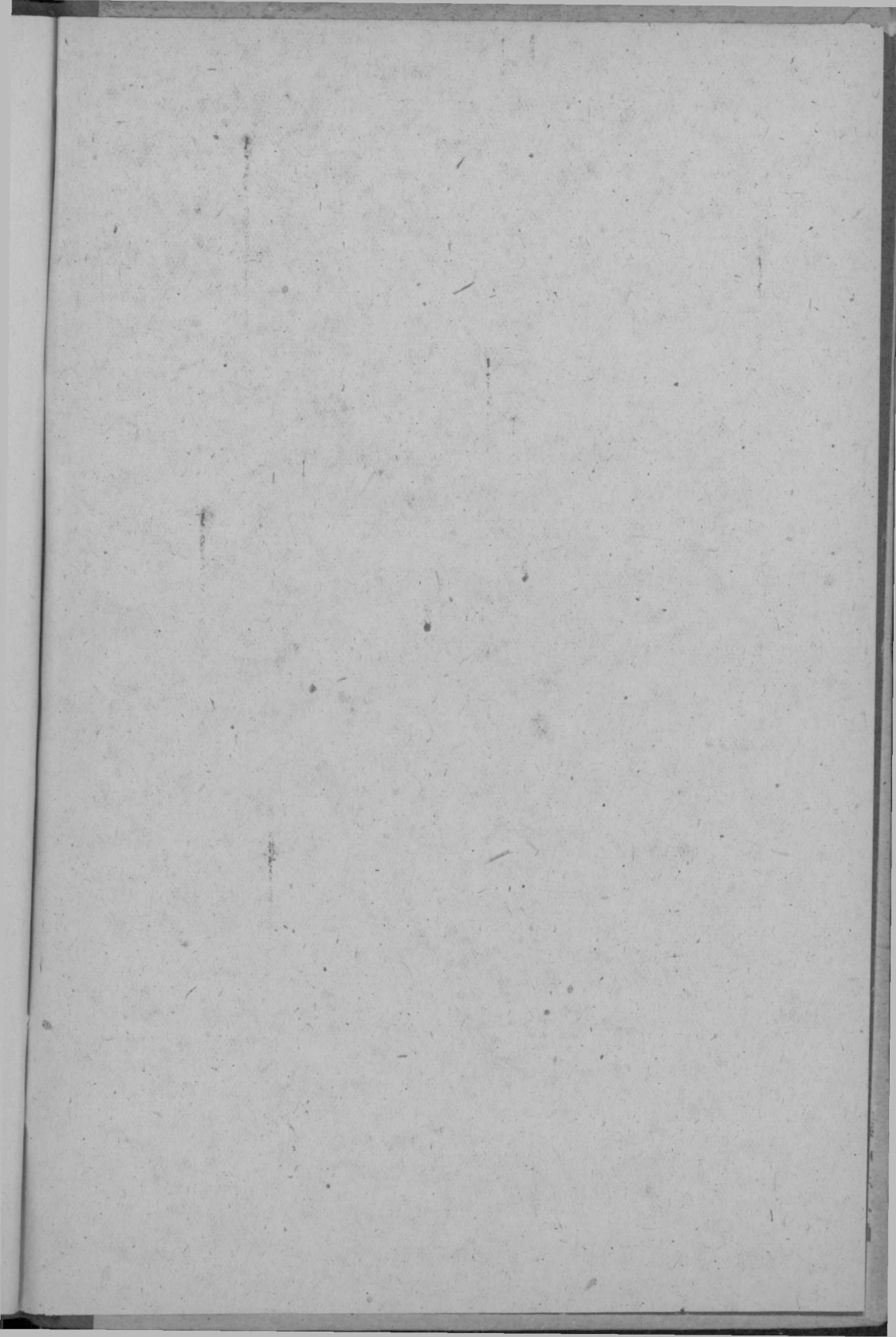
единица — әtsa	десятичная дробь — dasәta drow
десять — das	запятая — вәза çut
сто — so	окружность — gәgrәs
тысяча — şurs	диаграмма — diagramma
число — Љддәs	миллион — millon
счет — Љd	миллиард — milliard
сложение — әtlaalәм	счисление — Љддiшәm
вычитание — çintәм	составное число — unapәvsa Љддәs
умножение — воштәм	задача — zadaça
деление — јukәм	острый угол — veknit peļәs
цифра — Љdpas	тупой угол — paşkьt peļәs
слагаемые — sodtannez	прямой угол — veşkьt peļәs
сумма — әtlas	рубль — saт
уменьшаемое — çinan	копейка — ur
вычитаемое — çintan	ширина — pašta
разность — kolan	длина — kuza
делимое — јukşan	высота — suvda
делитель — јukan	поверхность — vьvt
частное — јukәs	треугольник — kуйmpeļәsa figura
множимое — воşşan	прямоугольник — veşkьtpeļәsa figura
множитель — воştan	круг — gәgļan
произведение — әкşan	измерение — merajtçәм
именованное число — çima Љддәs	вершина — јьv
смешанное число — sora Љддәs	сомножители — воştannez
относительное число — otно- сепноа Љддәs	последовательное умноже- ние — torrezән воштәм
устный счет — tәdvьvsa Љd	десятая — dasәt
понятие — vezәrtas	сотая — soәt
выражение — viştәs	тысячная — şursәt
сравнение — ordçән suvtәtәм	округление — gәgrәstәм
сокращение — zendәtәм	доля — tor
линия — viz	превращение — pәrtәм
прямая линия — veşkьt viz	раздробление — posnәtәм
кривая линия — çukьļa viz	
ломанная линия — çegļәşәм viz.	

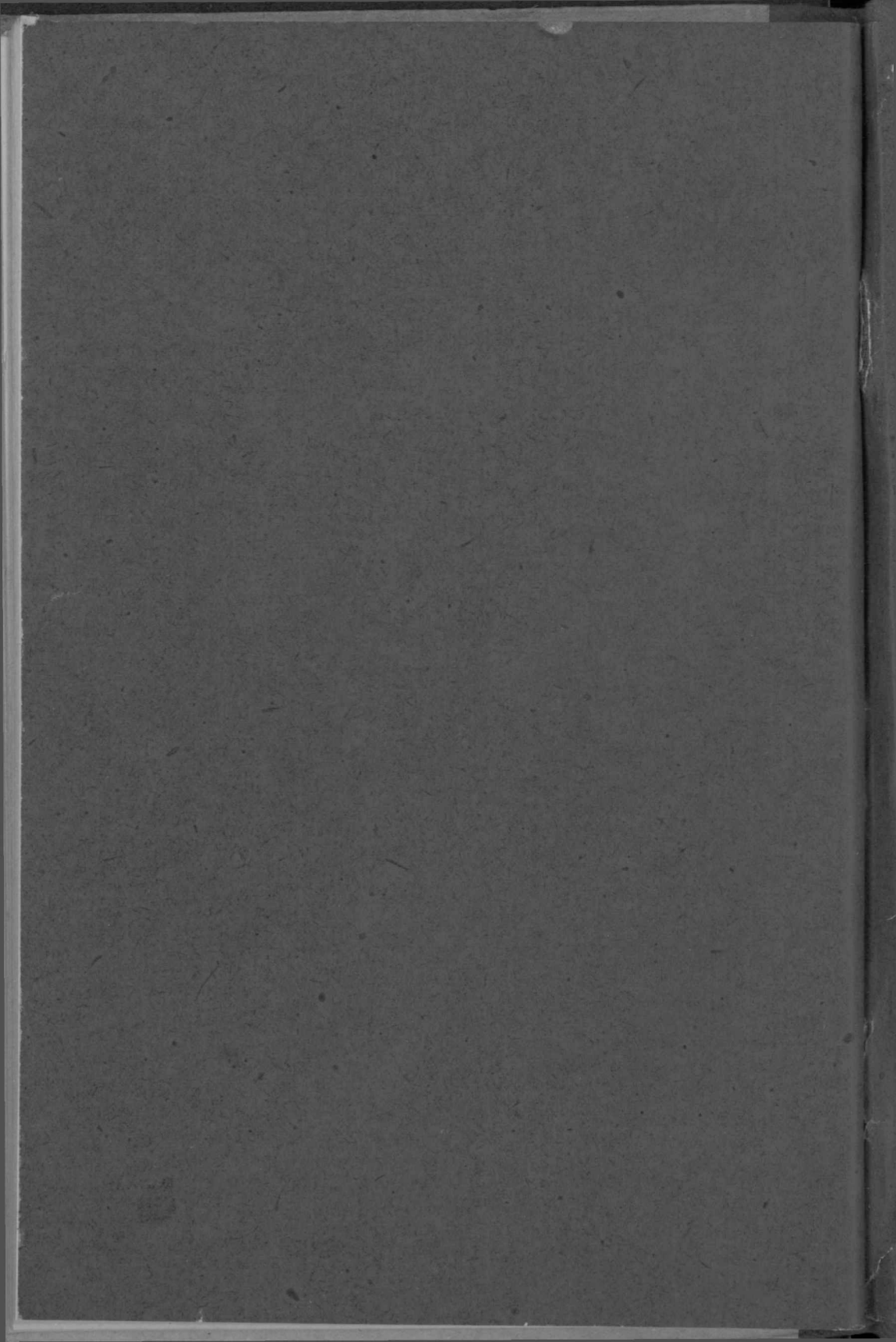
РЪКӘС.

Medozza jukət			
Sursəz nomerujtəm	3	Plan da mastav	31
Təd vььььь ləddiřəm	4	Veřkьtpeļəsa diagrammaez	32
Millon-z nomerujtəm	6	Ņolət jukət.	
Ņima ləddəs jьliř vezərtas	8	Təd vьььь ləddiřəm	34
Unapasa ləddəssez ətlaaləm da		Unapasa ləddəssez nomerujtəm	36
çintəm	9	Bьdsa ləddəssez ətlaaləm da	
Kvadrat da veřkьtpeļəsa figura	12	çintəm	39
Mədik jukət.		Dasəta drovbez nomerujtəm	40
Ətipasa da kьkpasa ləddəsən		Dasəta drovbez ətlaaləm da çintəm	43
una asa ləddəs vořtəm	12	Kuv da veřkьtpeļəsa paralepiped	45
Ətipasa da kьkpasa ləddəsən una-		Viiət jukət.	
pasa ləddəs jukəm	15	Bьdsa ləddəssez vořtəm da jukəm	48
Veřkьtpeļəsa figurələn da kvad-		Dasəta drovbez vořtəm da jukəm	50
ratlən plořsad	19	Procenttežen ləddiřəm	53
Zadaçəz kerəm jьliř	21	Gəgrəs	54
Kuimət jukət.		Kvaçət jukət.	
Unapasa ləddəssez vořtəm da		Ovьknovennəj drovbez	55
jukəm	22	Ovьknovennəj drovbez ətlaaləm	
Vořtəmyň da jukəmyň osovəj slu-		da çintəm	59
çajjez	25	Ovьknovennəj drovbez vořtəm da	
Dejstviazlən porjadok	27	jukəm	60
Ovьknovennəj drovbez	27	Şetəm tor řərti ləddəs azzəm	63
Ləddəsliř tor azzəm	30	Kuimpeləsa figura	64
		Sodtət.	
		Terminez	67

ИЗД. №

4268

Допыс 30 шг., переплот 25 шг.
Цена коп., переплет коп.

У. 13 н.

Коми-П.

3-1834/

28855-3

Н. С. ПОПОВА
УЧЕБНИК АРИФМЕТИКИ
для начальной школы
часть III
3-й и 4-й годы обучения
Перевод Д. В. Мехоношина

На коми-пермяцком языке

ГОСУДАРСТВЕННОЕ
УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
Москва, Кузнецкий мост, 16.